اچکی روسیه وسبیر مسلمان تورك-تاتارلری معارف نظارتی
طرفندن توزلگان

ولایتلرده آچیلاچق جه‌یگی قورصلار اوچون

مفصل پراغراما

نمونه‌سی.

معارف نظارتی نشری.

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

برادران کریملرنك «شرق» مطبعه‌سی. اوفا

УФА.
Электро-тип. „Восточная Печать".
1918 г

36664

مختاریت دائره‌سنده‌گی ولایتلرده جه‌یگی قورصلرنی آچو حقنده تعلیمات:

معارف نظارتی، موجود اوقوتچیلرمزنڭ فکرلرون آچوب، بلملرون آرتدرو ئوچون بو ۱۹۱۸ نچی یلنڭ جه‌ینه‌ده قورصلرنی دوام ایتدیرونی تیوش طابادر.

بو جه‌یگی قورصلرنی دوام ایتدرگانده، قورصلر معلوم بر نتیجه‌نی بیرسونلر ئوچون، معارف نظارتی بو قورصلرنی ممکن مرتبه بر روش، تیب، و ترتیبکه صالو ایله برابر، بولارنی تدریجی یاصاونی آلغه سوره: یعنی جه‌یگی قورصلرنی، قورص ایتودن بیگره‌ك، معلوم بر مکتبنڭ صنفلری یاصاب، هر یلغی قورصلرنڭ پراغراممالرون کیڭایته وزور ایته بارونی، شولای ایتوب بر جه‌ی قورصلرده بولوب بر قدر معلومات آلغان اوقوتچینڭ ایندی، ایکنچی جه‌یده بنه کیگره‌ك وبوغاریره‌ق درجه‌ده معلومات آلا آلوون تأمین ایتونی تیوش طابا؛ هم بو نتیجه‌ده قورصلرده بولغان اوقوتچینڭ، ئوزینڭ عنوانی ئوچون لازم بولغان علم ومعلوماتنی آلوب، تیوشلی امتحانی طوتارلق درجه‌گه ایرشوون امید ایته و شونی آلغه سوره‌در:

منه شوشی مقصدنی آلده توتوب، معارف نظارتی بو یلغی جه‌یگی قورصلر ئوچون نمونه ایتوب ایکی تورلی پراغراما عرض ایته‌در: بریسی منتظم مکتب کورمه‌گان، هیچ بر تورلی قورصده بولماغان، یاکه بولوبده تیوشلی معلوماتنی آلا آلماغان اوقوتوچیلرمز ئوچون بولوب، ایکنچیسی ایسه ترتیبلیره‌ك مدرسه تمام ایتوبمی، یاکه اوتکان سنه قورصلرده بولوبمی بر قدر حاضرلکی بولغان اوقوتوچیلرمز ئوچون.

معارف نظارتی، روسچه‌غنه اوقوب (اوچیتل، اوچیتلیتسه‌لرمز) ملی تل وادبیاتمزدن وآنڭ اصول تعلیملرندن هم ابتدائی مکتبلرده اوقولا تورغان فنلرنڭ اصطلاحاتلرندن خبرسز، یاکه آزمعلوماتلی بولغان اوقوتوچیلرمزنی، ایکنچی پراغراما آستینه جیه‌رغه امکان طابا هم قورصلرنڭ هیئت تعلیمیه‌لری موفقیتلی بولغانده، بو ایکنچی پراغرامانڭ هم ابتدائی مکتب اوقوتوچیلرون (منتظم مدرسه واشقولا بترگانلرنیده) ئوز تختینه جیبه آلاچاغنه اشانادر. شونڭ ئوچون معارف نظارتی بو کورسه‌تلگان فنلرنڭ اوقوتلمیچه قالماولرنغنه اصرار ایته، اما کوبمو مقدارده اوقوتو قدرسنده، قورصلرغه کره‌چك ساملرنڭ سویه‌ٔ علمیه‌لرینه

قاراب، پراغرامنی کیگایتو وتیرەتیدن علی ملی ادارە وقورصلر هیئت تعلیمیەسینڭ اختیارلرنده قالدرادر.

معارف نظارتی بوقاریدەغی اساملرنی آلغه سوزوب قورصلرنڭ ممکن قدر نتیجەلی بولولارین تلی، وشول یول علی ملی ادارەلرمزنڭ، علی علمی کوچلرمزوعلی زیەستوا قاطنەغی معارف هیئتلری ایلە برلکدە اورنڭ تقاضەسینه قاراب اش کورولرینه کامل اشانادر.

معارف نظارتی ئوز طرفندن قورصلرنڭ اوچ (٣) آیاق یاصالولرین عرض ایتە هم پراغراماارنیدە شول اوچ آیاق مدتکه قاراب توزدی. قورصلرنڭ اوچ آیدنده کیم مدتلك یاصالولرین معارف نظارتی فائدەسز طابادر.

(البتە آرتق یاصالوی بیك ممکن) ایشتە شوشی قصقە مدتدە ساماعارکە بایتاق کوب معلومات بیرورکە کیرەك بولاچق، کە شونڭ ئوچون، معارف نظارتی قورصلرنڭ هیئت تعلیمیەلرندن، ئوزلرینڭ سامعلرکە بیرەچك معلوماتلرین بیك جنتکلەب ئوز آرا بولشوب، برسی بیرگان معلوماتنی ایکنچیسیدە تکرارلامیچه ممکن مرتبە بوتدن کیرەکلی معلوماتنی کوبرەك بیرورکە طرشولرن اوتنەدر.

قورصلردەغی سامعلر اصول تعلیم فنلرندن نظری معلومات آل و ایلە برابر شونی عملیدە اشلی آلوب، مکتبلرینه قایتقاچ تطبیق ایتە آلسونلر ئوچون معارف نظارتی هر بر قورصلر قاطنەسیدە برەر نمونە مکتبلری بولندرونی مطلقا ضرور طابادر. اوقوتوچیلر کوندەزون ئوزلری نظری معلومات آلغاندن صوڭ کیچلرن شول نمونە مکتبلرندە، آلغان معلوماتلرین عملی صورتدە تطبیق ایتە آلسون ایچون. شول مکتبنی بولندرو ایلە برابر، معارف نظارتی، هیچ بولماسە آطنەسینه برەر مرتبە، تربیە وتعلیم اشلرندە عمومی مذاکرەلر، نمونە مکتبندە بولغان عملی درسلرنی تیکشرو وتحلیللر (کانفیرینسیەلر) یاصاونیدە عرض ایتەدر.

صوڭرە جەیگی قورصلر قاطنەدە درسلکلر ومکتب اسبابلرینڭ ویستاوکەسین بولندرونی معارف نظارتی مطلقا تیوش تابادر. قورصلرنڭ آخرلرندەمی، یا کە آطنەسینه برەر مرتبەمی، متخصص لیکتورلر چاقروب سامعلرکە تربیە وتعلیم، همده معارف اشلری حقندە فنی لیکسیەلر اوقوتو، شولایوق موزەخانەلرکە، زور شهرلرکە، تربیە وتعلیم اشلری مکمل قویلغان بیرلرکە سیاحتلر (ایکسقورسیەلر) یاصاودە قورصلر ئوچون بیك کیرەك نرسەلردر.

معارف نظارتی بولارنیدە جەیگی قورصلرمز ئوچون لازم وتیوش طابادر.

منە شوشی ذکر ایتلگان شرط واساسلر ایلە آچلغان تقدیردەکنە جەیگی قورصلرمز آلغه سوزلگان وامید ایتلگان مقصدلرکە ایرشدیرەچك بولغانغه

كورە، معارف نظارتى، غذاريت دائرەسندەكى ولايتلردە جەبكى قورصلرنى آچودە توبەندەكى قاعدەلرنى رعايە ايتونى مطلقا تيوش طاپادر.

١ ـ موجود اوقوتوچيلرەزنڭ فكرلرن آچوب، بلملرۆن آرتدرو مقصدى ايلە ملى ولايت ادارەلرى بوبلجەيدە غذاريت دائرەسندەكى ولايتلردە تربيە وتعليم قورصلرى آچارلر.

٢ ـ بو قورصلر اۆچ آياق بولوب، قورصدە درس طڭلاوچيلرنڭ سوية علميەلرينە قاراب، ايكى شعبە ايتوب (ياكە هر شعبەسى اويەزدە، برسى ولايتدە ايتلوب) دە آچيلا آلورلر.

٣ ـ جەبكى قورصلرنڭ مادى جهتلرى ولايت واويەز زيمستوالرى، على ملى ادارەلر، خصوصى اۆيوشمالر وجمعيتلر، خصوصى آدملر طرفندن تأمين قيلنورلر.

٤ ـ غذاريت دائرەسندەكى آچيلا طورغان هر تۆرلى قورصلر (كبرەك تيقند يكان مؤسسە، اۆيوشما وآدملر طرفندن بولماسۆن) معارف نظارتى طرفندن تۆزلگان پراغراممالر وتعليمات بوينچەغنە آچيلورغە تيوشلى.

٥ ـ قورصلرنى آچو، مادى ومعنوى ياقلرۆن تأمين ايتو، قورصلرغە عائد هەمە اشلرنى ادارە ايتو وآلوب بارو ملى ولايت ادارەلرينە (ياكە ولايت ادارەسى اورنندەغى مؤسسەلرگە) يوكلەتيلەدر. ملى ولايت ادارەلرى زيمستوا قاتندەغى معارف هيئتلرى هم بوتەن ملى معارف اۆيشمالرى ايلە بركە آڭلاشوب قوتلى بركە جيبوب اش كوررلر.

٦ ـ خصوصى آدملر، خصوصى اۆيشما وجمعيتلر، اويەز وناحيە ملى ادارەلرى طرفندن آچيلا طورغان قورصلرنڭ آچلولرى، هيئت تعليميەسى ومادى جهتدن بولغان تأمينى آلدن ولايت ادارەسنە معلوم ايتلورگە هم ولايت ادارەسى ايلە آڭلاشوب آچيلورغە تيوشلر.

٧ ـ قورصلرنى آچقان وقتدە ملى ولايت ادارەلرى (ياكە آلار اورنندەغى مؤسسەلر) جەبكى قورصلر ئوچون ولايتدە بر چلتەر ياصاب، هيئت تعليميەلرنى آلدەنرەق تشكيل ايتەرگە، قورصلر ئوچون لازم بولغان نرسەلرنى (خصوصا حاضرگى احوال بوينچە ضرور بولغان اورن ورزق حاضرلەو كبك) آلدەنرەق حاضرلەب، قورصلرنڭ پراغراممالرن (ايكى پراغرامماننڭ قابوسى ايلە) قايچان وقاى ييردە آچيلاچقلرۆن هم صانەع بولوب كرو شرطلرۆن ايلڭ آزى ايكى آطنە آلدن اعلان ايتوب قويارغە تيوشلر.

اخطار: ولایت اداره‌اری، ولایتده بو برسینه بیك یاقن بیرلرده قورصلار آچو ایله علمی کوچلرمزنی بولگه‌له‌میچه، ممکن مرتبه آندی قورصلارنی برگه‌رك جیبوب، علمی کوچلرمزنی بـر بیـرگـه‌رك طوپلارغه طرشورلر.

٨ ـ قورصلار قاننده بر نمونه مکتبی، درسلکلار واوقو اسباپلرینك ویستامکه‌سی (احوال مساعده ایتکان قدر) ،طـقا بولندرلور.

٩ ـ قورصلارغه ایك اوّل، حاضرگی ترتیبلی ابتدائی مکتبلرمزده اوقوتوچی بولغان ذاتلار قبول ایتلورلر. آلارنی قبول ایتوب بتکاندن صوك اورون بولسه، شه‌ایگه قدر اوقوتوچی بولماغان ذاتلرده قبول ایتلورلر، لکن بو صوڭغیلرندن ایك آزی رشدی درجه‌سنده معلوماتلری بولونی طلب ایتلور.

١٠ ـ قورصلار آچیلورغه قراربیرلگاچه، قورصلارنك معارف نظارتی طرفندن تقدیم ایتلگان پراغرامالرنك قابوسی ایله، کم طرفندن و نی وقتده مم قایده آچلاچقلرن وهیئت تعلیمیه‌لرن، قورصلارنك آچق آدرسلرن برده کیچکدرمیچه ملی ولایت اداره‌اری معارف نظارتینه بلدررگه تیوشلر.

قورصلارده اوقوتلورغه تیوشلی فنلر.

	برنچی شعبه		ایکنچی شعبه	
	هفته‌ده ساعت.	بارسی ساعت.	هفته‌ده ساعت.	بارسی ساعت.
تورك ـ تاتار ادبیاتی تاریخی	»	٠	٣	٣٦
تورك ـ تاتار تلی و میتودیکه‌سی	٧	٨٤	٤	٤٨
تورك ـ تاتار پیداگوگیکه‌سی تاریخی	»	٠	١	١٢
تورك ـ تاتار تاریخی	٢	٢٤	٢	٢٤
پیداگوگیکه ـ دیداکتیکه	١	١٢	٢	٢٤
حساب و میتودیکه‌سی	٦	٧٢	٥	٦٠
جغرافیا و میتودیکه‌سی	٣	٣٦	٢	٢٤
طبیعیات و میتودیکه‌سی	٣	٣٦	٣	٣٦
حفظ الصحة	١	١٢	١	١٢
رسم	١	١٢	١	١٢
	٢٤	٢٨٨	٢٤	٢٨٨

I.

تورکی تل ومیتودیکه‌سی هه‌م ادبیات درسلری.

رنچی شعبه اوچون

اوقو:

طنشلری قاراپ آچق هه‌م بوکرولە اوقو. اوقولغان قسقه هه‌م اوزون ادبی کیسه‌کلرنی اوز سوزیلە آچق سویلەب بیره آلو. تصویری اوقو. نظم مه‌ثه‌للر یادقه آلو.

صرف:

صرف نه‌رسه: آوازلر. ایجکلر. سوزلر: اسم، صفت، سان، فعل، قوشمتا، آلماش، قید، یاردمله، املق هه‌م آلرنك تورلری.

نحو:

نحو نه‌رسه: صرف بله‌ن نحونك بر بریلە مناسبتی. جمله هه‌م آننك باش و ایه‌رچن کیسه‌کلری. اندەش. کرش سوز وتکرار. اوبوشقان جمله(اویوش‌جمله) باش هه‌م ایه‌رچن جمله‌لر. شرط هه‌م کیری جمله. قوشما جمله. ایه‌رتو هه‌م تألیف یولیلە برلەو قارش، بولم هه‌م دلیل جمله‌لر؛ آلارنك ایه‌رچن جمله‌لردن آیرلشی. طنشلر هه‌م آلارنك اورنلاری (طنشلر بله‌ن بوکرولە املا آرقلی الکرمه طانشدرروغه ممکن).

املا:

باڭی هه‌م ایسکی املابز. هه‌زرکی مطبوعات املاسی.

انشا درسلری:

انشا - تیره یاقدەغی نه‌رسه‌لرنی یازو؛ رسملردن آلوب یازو؛ قسقه ادبی کیسه‌کلرنك مفهومینی اوزگه‌رتمی، آرتدرمی هه‌م کیمتمی اوزموزی بله‌ن یازو؛ اثرلرنی قسقارتوب اوز سوزی بله‌ن یازوب بیرو؛ پلان بله‌ن تصویری انشالر؛ توصیف هه‌م یاشقالر.

ادبیات درسلری:

ادبیات نەرسە: اثر هەم آنڭ تۆپ کیسەکلری: موضوع، مندرجە، پلان، تل واسلوب. مندرجەدە طابلورغە تیبش نەرسەلر. اسلوبنڭ تۆپ شرطلری: دوروستلك، صافلق، آچقلق، اویغنلق، آهنگ. اسلوب تۆرلری، اسلوبنی تصویری یاصی طورغان سببلر. نظم ونثر. وزن. شعر هەم نثر - شعر بلەن نثر آراسنەغی تۆپ آیرما. شعرنڭ (شعری اثرلرنڭ) بۆلنووی. خلق ادبیاتی. خلق ادبیاتی بلەن یازما ادبیات آراسندەغی آیرما. خلق ادبیاتینڭ تۆرلری. یازما ادبیات. روایە، لیریکە، دراما ومنثور اثرلر هەم تۆرلری. توصیف هەم آنڭ تۆرلری.

تورکی تل میتودیکەسی:

میتودیکە نەرسە: آنڭ خدمتی هەم اهمیتی. مکتبدە تل اوقوتودن مقصد. مکتبدە تل اوقوتوغە تاریخی قاراش. ایسکی مکتبلریمز هەم آلاردە آنا تلی درسلری. هەزرکی مکتبلریمز. تل درسندە بالانڭ حاکمەسن آرتدرو، بالاغە استقلال فکری بیرو وعموما بالانڭ عقلی کوچلرینڭ ترقیسینە یاردم ایتدرو. تل درسینڭ بالانڭ کۆچی بلەن تیکز یاروروی. یڭلدن آورغە کوچو. تل درسن بالالر اوچون قزقلی یاصاو. بالادە اوزلگندن اشلەو درتن اویاتو. ایجك اصولی. اصول مدیە. اصول صوتیە. آلارنڭ جیتش هەم فایدەلی یاقلری وکیموچیلکلری. اصول صوتیە بلەن الفبا اوقوتو.

آنا تلندە اوقو درسلری (Чтенiе).

اوقونڭ خدمتی. اوقونڭ طشقی هەم ایچکی یاغی. آڭلاتوب اوقوتو اصولی (Объяснительное чтенiе)؛ آڭلاتوب اوقوتوغە یاردمچیلر - رسملر، رسملر آرقلی بالانڭ تان یابنو، دقت وحاکمەسن آرتدرو. اوچراغان یاط سوز وتعبیرلرنی ایضاح ایتو واوقولغان کیسەککە پلان یاصاتو. اوقوچیلرنڭ ادبی کیسەکلرنی اوز سوزلریلەسویلەب بیرولری، نظم هەم مثللر یادلاتو. اوقونی آلوب بارو. دوروست هەم تصویری اوقو.

املا درسلری:

دوروست یازارغە اوگرەتو یوللری. کوچروب یازو. تیڭلاب یازدرو (Диктовка). بالانڭ یازولرن توزەتو. هەزرکی مطبوعات املاسی - اورطە املا. الرلرنی املا جهتندن تنقید.

صرف ونحو درسلری:

صرف ونحو اوکره‌تو. آلرنڭ اهمیتی. تلگه مناسبتلری. صرف ونحو درسیغی اوقوتویولی. صرف، نحو درسلکلرینی جنتکله‌و.

آنا تلنده انشا درسلری:

انشا. آنڭ خدمتی. اویگنی یازوب بیروده طابلورغه تییش شرطلر. انشانڭ، باسقچلری: ۱) تیره یاقده‌غی نرسه‌لرنی یازو؛ ۲) رسملردن آلوب یازو؛ ۳) اوقولغان قسقه ادبی کیسه‌کلرنی، مفهومن آرتدرمی، کیمیتمی، اوز سوزی بله‌ن یازوب بیرو؛ ٤) اثرلرنی قسقارتوب یازو؛ ۵) پلان بله‌ن تصویری انشالر وباشقالر. انشادرسلرینه ماتیریال طابو.

توبه‌ن مکتبلر اوچون یازلغان تل درسلکلرن جنتکله‌و. اورنه‌ک درسلر بیرو.

II

تورکی تل ومیتودیکه‌سی هم ادبیات درسلری.

ایکنچی شعبه اوچون

اوقو: طنشلرغه، قاراب آچق هم بوکرولکله اوقو: اوقولغان اوزونراق ادبی کیسه‌کلر (تصویر، حکایه)نی اوز سوزبله آچق هم آنق (Точно) سویله‌ب بیره آلو. جانلی اوقو- تصویری اوقو (Вырозительное чтенiе)، شعرلر (نظملی هم نظمسز) همده‌للر یادلاو. ایسکی ادبیاتدن صایلاب اوکره‌نو هم یادلاو.

صرف ونحو قاعده‌لری بر مرتبه اوتلگه‌نلکدن، آلارده اوزاق طوقتاب طورمی، سیره‌کره‌ک، شه‌کرتلردن تطبیقات یاساتلوب وظیفه هم بیرلور. جمله‌نی بر قات ایتو بله‌ن یازوب بیره آلو (بوکرولک املا)غه شه‌کرتلرنی ایه‌له‌شدرو.

انشا:

کچکنه تصویر وحکایه‌لرنی مفهومینی اوزگه‌رتمی، آرتدرمی هم کیمتمی اوز سوزی بله‌ن یازو. اوزون اثرلرنڭ مفهومینی قسقه هم آچق ایتوب یازوب بیره آلو. پلان بله‌ن تصویری انشالر. توصیف هم باشقه‌لر.

ادبیات درسلری:

ادبیات نه‌رسه؟ اثر هم آنڭ توب کیسه‌کلری: موضوع، مندرجه، پلان، تل

واسلوب منثرجه‌ده طابلورغه تیوش‌نه‌رسه‌لر. اسلوبنڭ توب شرطلری: دورستلك
صادق، آچقاق، اویغناق، آنڭ اسلوب تۆرلری. اسلوبنی تصویری یاسی طور-
غان سببلر نظم ونثر، وزن، شعرهم نثر. شعر بله‌ن نثر آراسنده‌غی توب آیرما،
شعری اثرلرنڭ بۆلنووی. خلق ادبیاتی. یازما ادبیات. خلق ادبیاتی بـله‌ن یـازما
ادبیات آراسنده‌غی آیرما. خلق ادبیاتینڭ تۆرلاری. یـازما ادبیـات تۆرلری: روایه
لیریکه، دراما ونوه‌لری منثور اثرلر هم تۆرلری. توصیف هـم‌آنـڭ تـۆرلری.

تورکی تل ومیتودیکه‌سی:

میتودیکه نه‌رسه؟ آنڭ خدمتی هم اهمیتی. مکتبده تل اوقوتودن‌مقصد، مکتبده
تل اوقوتوغه تاریخی قاراش. ایسکی مکتبلریبز هم آلارده آنا تلی درسلری.
حاضرکی مکتبلریبز. (۱) تل درسنده بالالرنڭ ځاکمه‌سن آرتدرو هم بالاغه استقلال
فکری بیرو وعموما بالالرنڭ عقلی کوچلارینڭ ترقیسینه یاردم ایتـدرو. تل در-
سینڭ بالالرنڭ کوچی بله‌ن تیکز بارووی. یگلدن آورغه کوچو. تل درسن بـالالر
اوچون قزقلی یاساو. بالالرده اوزلگندن‌اشله‌و درتی اویاتو. ایجك اصولی، اصول
مدیه، اصول صوتیه. آلارنڭ فایده‌لی یاقلری هم کیمچیلکلری. اصول صوتیه‌بله‌ن
الفبا اوقوتو.

I

آنا تلنده اوقو درسلری (Чтенie):

اوقونڭ خدمتی، اوقونڭ طشقی هم ایچکی یاغی. آڭلاتوب اوقوتو اصولی
(Объяснительн. чтенie)؛ آڭـلاتوب اوقـوتـوغه یـاردمچـیلر - رسملر،
رسملردن سویله‌تو. سویله‌گانده هم اوقوغانده اوچراغان یاطر سوز وتعبیرلرنی
ایضاح ایتو. اوقۆلغان کیسه‌کلرکه پلان یاساتـو. کوکته حکایه وتصویرلرنی اوز
سوزلری بله‌ن سویله‌تو. قسقا نظم ومه‌ثللر یادلاتو.
اوقونی آلوب بارو. ودورست هم جانلی ایتو.

II

املا درسلری - دورست یازارغه اوگره‌تو یوللری. کوچروب یازو. قه‌یتوب
یازدرو (диктовка)، بـلارنڭ یازدرن‌توزه‌تو. ایکی: یاشکی هم اورطه (حاضرکی مطبوعات)
املالرمز، درسلکلرنی املا جهتندن تنقید.

---

(۱) مکتبدن ابتدائی مکتب (Начальн-уч.) ی آڭلارغه تیش.

III

صرف نحو درسلری-صرف ونحو اوگرەتو وآنلك اهمیتی،تلگە مناسبتی، صرف نحو درسینی اوقوتو یولی، صرف نحو درسلكارن جنتكلەو.

VI

آنا تلندە انشا درسلری- انشا آنلك خدمتی، اویكنی یازوب بیرودە طابلورغە تیش شرطلر. انشا یازونلك باسقچلری: ۱) تیرە یاقدەغی نەرسەلرنی یازو؛ ۲) رسملردن آلوب یازو؛ ۳) كچكنە تصویر وحكایەلرنلك مفهومنی اوزگرتمی قسقار توب یازوب بیرو ؛ ٤) اوزونراق تصویر حكایەلرن قسقارتوب یازوب بیرو. ۵) پلان بلەن تصویری انشالر، انشا درسلرینە ماتیریال طابو. تل درسلكلرینی میتودیكە نقطەلری بلەن اولچەب جنتكلەو، اورنەك درسلر بیرو هم آلرنی جنتكلەو.

تورکی تل وادبیات تاریخی

ادبیات نەرسە؟ ادبیاتنك كیك هم طار معناسی (ادبیات نفیسە)، ادبیاتنلك ظهوری. (خلق ادبیاتی)، ادبیاتقە دین وعادتنلك تأثیری، یازونلك ظهوری. آنلك ئلك فقط دین واشكە (ДѢЛОВОЙ) هائد نەرسەلردە یورتلوب ادبیات نفیسەدە قوللا نلماوی، خلق ادبیاتی بلەن یازما ادبیات آراسندەغی آیرما (عالمجان ابراهیمفنلك «ادبیات درسلری»نە مراجعت ایت).

تورك - تاتار ادبیاتی.

خلق ادبیاتی وآنلك تورلری: مقاللر، تەكیەلر هم منلرجانی، تابشماقلر، تاقماقلر، تاقما زالار، بەیتلر، جرلر، دعالر خلق ادبیاتی آرقلی بابالربزنلك طورمش، عادت واعتقادلرن کوزدن کیچرلور (صوفشچانلق، تورلی شوملانولار هم باشقالر).

یازما ادبیات. بورونغی تورك یازولری:اورخون طورفندە طابلغان یازولر (ز. ولیدینلك «تورك تاتار» تاریخنەهم عبادە آپارفنلك «حرف واملا»زینە مراجعت ایت)، عرب یازووی قبول ایتلو، عرب حرفلرینلك طاوشبزغە قاراب طوترلووی.

اویغور دوری.

تورك تاتار ادبیاتندە ایكی آغم: اویغورچلق هم عربچیلك، قوداتقو بلك، دیوان حكمت (ز. ولیدی «تورك - تاتار تاریخی»نە مراجعت ایت(۱) عربچیلكنك

(۱) (تورك تاریخی. نجیب عاصم اثری عثمانیچە).

جیحونی، اویغور دورنده تورك‌تاتار ادبیاتنڭ موضوع جهتندن ایکیگه بولنوی: ۱) دین تصوف (باقرغان، نصیحة الصالحین، ثبات العاجزین)؛ ۲) تاریخی ھم قهرمان روایه‌لری (یوسف کتابی، کیك باش، سیف الملوك) سرای و آستراخان دورنده ماتیریال تابلماوی.

قزان دوری.

قزان دوری صوغش بلن اوتو سببلی ادبی یازوغه آز اهمیت بیرلوه، خانلکه سلطان بیکه حقنده الهی بیرو (هادی اطلاسینڭ قزان خانلغی ص ٦٤) صاحب گرای خان یرلیغی (ص: ۱۳۳ شول کتاب) شونی مانعلردن باشقه اثر تابلماوی (مواکب العلما قیوم ناصری، ۱ نچی جزئینه مراجعت ایت)

قاراشیاق دوری.

قاراشیاق دوری (قیوم ناصری، مواکب العلما I I نچی جزئینه مراجعت ایت) قزان آلنغاچ تاتارلارنڭ توزوك طورمشلاری بوزلوب، اورمانلرغه قاچوب یشه‌ونڭ ادبیاتیزغه سکته بیروی.

داغستان دوری.

یشرن اوقولر باشلانو. داغستان دورنده ادبیاتمده‌گی اثرلر قالماوی.

بخارا دوری.

صحرا خانلری روسیه طرفندن آلنوب، تورکستان بلن تاتارستان آراسنده یاقیندن آرالاشو باشلانو. تورکستاندن فایده‌ن ماما آرقلی، ایسکی تورك ـ تاتار ادبیاتینڭ تاتارستانده آقرن ـ آقرن یاقیندن کوزگه چالنووی. بو مناسبتله ادبیاتیزغه فارسی تلینڭ تأثیری. روسلر طرفندن قریم آلنوب، استانبولغه یول آچلو، عثمانلی ادبیاتی کیلووی. (۱)

یاڭا ادبیاتنڭ ترقیسی: محکمهٔ شرعیه‌ده ھم بوندن فایسی بر محکمه‌لرده تاتار یازوینڭ رسمی بولووی. حکومت مکتبلرینه تاتار تلینڭ کرووی. بولارنڭ ادبیاتیزنڭ کوتارلووینه خدمتلری. قزانده برنچی مرتبه تاتارچه حرف بلن حکومت مطبعه‌سی آچلو.

---

(۱) آسیا وعثمانلی تلرن قوشوب یازوچلر. عبدالرحیم نظمی بك (عوارف الزمان)، حسام الدین (معدل الشهور)، همده ایشن (مجمع الادب)، شمس الدین صوفی نظملری (تاتار تلینڭ تارخی: ج. ولیدی). بو دورده‌گی خطمزنڭ کوبسینڭ، ایسکی تورکستان اثرلرنده‌گیچه عرب قالبنده بولولری. بو دورده‌گی تاتارچه یازوچی عبدالمنان قانداللی (ج. ولیدینڭ تاتار تلینڭ تارخینه مراجعت ایت).

خامیتار (۱۲ ـ ۱۳نچی بتگی شورالرغه مراجعت ایت)، بـوي‌ـوله مستشرق رادلوف، میرزا‌اصالحجان کوکلاشف، قیوم ناصری و باشقه‌لر (ج. ولیدی‌نینگ «تاتار ادبیاتی‌نینگ بارشی»نه مراجعت ایت).

انتباه دوری.

باشقه مدنیتنینگ تأثیری. اویانوچیلر: قورصاوی، مرجانی، آقملا، فصب یفسکی (ج ولیدی‌نینگ «تاتارتاینینگ بارشی» ش. مرجانی‌نینگ «مستفادالاخبار»؛ قیوم ناصری‌نینگ «فواکه‌الجلسا» هم ع. بطل‌لی‌نینگ «آقملا»سینه مراجعت ایت). بولارنینگ یازغان موضوعلاری. تاریخیزغه خدمت ایتوچیلر: مرجانی هم شه‌کردلری: رضا فاضی، حسن عطا قاضی، رشید قاضی، زکی ولیدی وهادی آطلاسف.

غرب ادبیاتی‌نینگ تأثیریله یزده باشقه ادبیات طوو. (۱) بیرینچی اثرلار (ظاهر بیکییف هم آقیکت زاده) بو مناسبتله رومان، دراما هم بوعلری حقده معلومات. اورنه‌کلار کورسه‌تو هم تحلیل (محمد عیاض الاسحاقی، فاتح کریمی) عیاض افندی اثرلارنده‌گی آقملار. علی‌اصغر کمال. چغتای، فتح امیر خان، عالمجان ابراهیموف، توقای، دردمند، مجید رمیف، عبد غفوری، محمد سوبچه‌لی، شریف کمال، د. هادی هم باشقالر. اثرلرنی تیکشرگانده یازما ادبیات تورلری (روایه، لیریکه، دراما هم آلارنینگ تورلری) بلن طانشدرو. «آنگ» ژورنالی‌نینگ ادبی خدمتی.

⁂

فورصلر فسه، مدت بلن آچانلقدن آز وقت‌نیچکده طولیراق، توکه‌ره‌له آلله بیرو برنچی اورنده طورا اشونگ، کوره فورس بلن مکتب‌نینگ بارشی آچق آیریلا. اوقوتوچی بولارغه دقت ایدوب، ادبیات تاریخنه فقط تاریخ نقطه‌سیدن قارامی، ادبیاتنینگ نظریاتینی هم شول تاریخی بلن رهتدن اوک قویارغه تیش. درسلرنینگ نظری بولولرندن بیکروک عملی بولولرینه دقت ایته‌رگه لازم. ادبیات تاریخی اوز قانده هر آدوده اصطلاحلار هم نظریه‌لرغه بیرلورکه طوری کیله‌چک. اوقوتوچی شولارنی دقتکه آلوب هر طوری کیلو (случай) دن‌فایده‌لانورغه حاضر طورسون. ادبیات تاریخی نظریتی بلن قاطش آلوب بارو بولی هرکی وقت‌ده آنه طوتقانلقدن، درسلرنی ایکیگه آیروره: ۱) باشلاو درسی، ۲) توب درس. باشلاو درسی توب درسده اوچرایاچق اصطلاح هم نظریه‌لر بلن شه‌کرتنی طانشدروغه صرف ایتلوب موگره توب درسکه اوزلوو.

---

(۱) باشقه ادبیاتزده عثمانلی هم روس تأثیری.

ادبیات تاریخی اوقوتوچیلار اوچون استفاده ایتلورگه تیوشلی یخشوق بای هم فایدالی منبعلرنڭ کوبسی، حاضرگه قدر مطبوع بولماولری آرقاسنده کورسه‌تورگه ممکن بولمادی. منبعلرنی کورسه‌تکان وقتده آلارنڭ میدانده بولوچیلقلرینه اعتبار ایته‌رگه مجبور بولغانلقدن کورسه‌تلگان منبعلرمز آز وبارلی بولدی.

درسلك هم یاردملکلر (ПОСОБ.)

اوقو اوچون «باشقا ادبیات» (ع. ابراهیموف و ع. بطال) «بالك بورطی» (علیم اسکندروف). منتظم قرائت (س. رحمانقلی «تاتارچا اوقو» (محی‌الدین قربانعلییف) «ملی ادبیات» (توقای).

صرف و نحو اوچون: «تاتار صرفی» «تاتار نحوی» (ع. ابراهیموف) «تاتار تلینڭ املا هم صرف ونحو قاعده‌لری» (ج. ولیدوف). «سوزلك صرفی»، «تابوزنڭ نحوی» (ع. سعدی). مکمل صرف نحو (ع. سعدی).

املا اوچون: «تاتار املاسی» (ع. ابراهیموف)، «مکتب املاسی» (دوماوی) «صرف و املابز» (ع. آپارف).

ادبیات درسلری. «نظریات ادبیه» (ع. بطال) «مختصر قواعد ادبیه» هم «ملاوه‌سی» (ع. سعدی).

میتودیکه اوچون: «تاتار تلن نیچك اوقوتورغه» (ع. ابراهیموف).

А. КЛИМЕНТОВ
Методика преподаван. родн. языка
Издан. 4 1914 г.
М. А. Тростников.
Методика рус. литер. языка часть . пятое изданіе. 1914
Д. И. Тихомиров.
Чему и как учит. Методика
15- изданіе 1914. г
А. Д. Алферов
Родной язык в средней школе
(опыть методики)
2 изданіе.
Н. Кульман. (проф Имп. жен. педагогич. Института).
Методика рускаго языка
Изданіе шестое
Петр. 1916 г

حساب و آننك میتودیكه‌سی

بوتنچی شعبه (آطنه‌غه ٦ درس)

I

نون صانلر حسابی و بوننك ابتدائی مكتبلرده قویلش واوقوتو ترتیبی حقنده تعلیمات.

صان هم واحد؛ اون اچنده کوچورو وکیریکه صاناو. اون اچنده بیری قالدروب، ایکه‌نی، اوچ نی وهکذا قالدروب صاناو. بو تمرینلرنك حساب اوقوتوده فی اهمیتی. اصول معاینه Наглядность؛ اوقوتو اسبابلری: صنف اچنده‌گی، ته‌ییرلر، قول بارماقلری، چبقلر، شریبلر، اسچوطلر، حساب به‌شوبکی و باشقه‌لر. اون اچنده جمع، طرح، ضرب، تقسیم. اون اچنده ذهنی مسئله‌لر ومثاللر. رقملر بله‌ن طانشدرو. اون اچنده تحریری تمرینلر. یکرمی اچنده ذهنا وتحریرا مقدارهم ترقیم. یکرمی اچنده دورت عمل. یکرمی اچنده‌گی تمرینلرنك کوبرمك یاصالوویننك حسابننك کیله‌چك درسلری اوچون اهمیتی. ١٠٠ گه قدر، ١٠٠٠ گه قدر مکرره آلدن بوفاری صانلرنك ذهنا وتحریرا تعداد هم ترقیمی، اصول اعشاری‌ننك اساسی. صانده‌غی مرتبه‌لر وجمله‌لر. صانده اعشاری‌گه باشقه اصوللر: مثلا بیشلی، ایکیلی اصوللر. هر تورلی صانلر اوستنده دورت عمل، مسئله‌لر حلی، مسئله‌ننك جزئلری، شرطی، صانلری وسؤالی.

بر عمللی وکوب عمللی مسئله‌لر مسئله‌نی ترکیب طریقی Сентез بله‌ن هم تحلیل طریقی Анализ بله‌ن حل ایتو، مسئله‌نی تیپلرگه آیرو؛ کتابننك صنعله قاراب مسئله‌ننك صورت حلن ایضاح ایتو طریقی؛ حاصل جمع، حاصل طرح، حاصل ضرب، حاصل تقسیمننك اوزگارشدری.

اسملی صانلری: بسیط ومرکب اولچه‌ولر. اوزونلق اولچه‌ولری، آورلق، وقت وباشقه اولچه‌ولر. ثری اولچه‌ولرننك واق اولچه‌ولرگه نسبتی. واقلاو هم ثریلاو عمللری وبولارننك حسابده‌غی، توب دورت عملدن آیرماسی؛ اسملی صانلرننك دورت عملی ومسئله‌لر، وقت حسابی. سطح وکوله‌م اولچه‌ولری وآنگا مسئله‌لر.

حساب وقوتوده دید کتیکننك توب قاعده‌لری. بیلگلدن آورغه، بسیطدن مرکبکه، خصوصیدن عمومیگه، مادیدن مجردکه کوچو وبو اساسنی مثاللر بله‌ن ایضاح ایتو. حسابده اصول معاینه، اصول معاینه بله‌ن اوقوتور اوچون طبیعی اسبابلر: مثلا قول بارماقلری. صنعی اسبابلر: چبقلر و چبق به‌یله‌ملری، حساب به‌شچیکی، اسچوط. اولچه‌و نمونه‌لری، کاغذ یا که‌طاقطا اوستنه‌توشورلگان صزقلر

اشارەلر، اولچەو جدوللاری، صورتلر رسملر وبولارنڭ حساب درسندەتطبیقی، حساب اوقوتو اسبابلارینڭ لازم شرطلری: سادەلك بیگلك، سونترکەوجیلرغەممکن بولووی.

حساب علمینڭ تصقەچە تاریخی. حساب درسلکلرن تیکشرو.

II

کسر عادی. بولنو علامتلری وبوگا اساس بولغان متەرەلر. ٢، ٥، ١، ٣، ٩، (٧، ١١) کە بولنو علامتلری. سانلرنی مضروبلرینە آیرو. قاسم مشترك اعظم، قاسم مشترك اصغر، کسر. کسر عادینڭ خاصەلری. کسرلرنی قصقارتو. مخرجلرن تیگزلەو. کسر عادینڭ دورت عملی. کسرلی اولچەولرنڭ دورت عملی.

حساب وآنڭ میتودیکەسی.

ایکنچی شعبە (آطنەغە ٥ درس)

میتودیکە قسمی.

حسابنڭ اهمیتی. حساب اوقوتودن مادی ومعنوی مقصد. حساب درسنە بومقصدلرغە موافق ماتیریال سایلاو وحسابنڭ ابتدائی مکتبلردە اوقوتولورغە تیوش مقداری. حساب اوقوتودەغی معلوم اصول (Метод) ارنی بلونڭ کیرەکلگی.

سان مفهومی. اون اچندە طوغری وکیریکە سانلاو، بو تمرینلرنڭ حسابدەغی اهمیتی. اصول معاینە. حساب اوقوتو اسبابلری: صنفدەغی تەیرلر، قول بارماقلری، چوت وشاقماقلر...

اون اچندە جمع، طرح، ضرب، تقسیم. اون اچندە ذهنی مسئلەوتمرینلر. رقملر بلەن طانشدرو. اون اچندە تحریری تمرینلر، یگرمی اچندە ذهنی وتحریری تعداد هم ترقیم. یگرمی اچندە دورت عمل. یگرمی اچندەگی تمرینلرنڭ حسابنڭ کیلەچك درسلری اوچون اهمیتی. ١٠٠، ١٠٠٠ هم آندن یوقاری سانلرنڭ ذهنا هم تحریرا تعداد وترقیمی. اصول اعشاری. مرتبە وجملەلر. سانلاودەغی باشقە اصوللر: مثلا بیشلی، ایکیلی اصوللر. هر تورلی زورلقدەغی سانلرنڭ دورت عملی. مسئلەلر حلی، مسئلەنڭ جزءلری. شرطی، سانلری وسؤالی، مندرجەسنڭ طبیعتی، بر عملی وکوب عملی مسئلەلر. مسئلەنی ترکیب وتحلیل طریقلری بلەن حل ایتو. مسئلەنی

Национальная библиотека
имени Ахмет-Заки Валиди

تیپلرگه آیرو، مسئله‌لرنڭ حان تورلی صنه‌لرده توزلیبه، اضاح ایتو طریقی، حاصل جمع، حاصل طرح، حاصل ضرب هم حاصل تقسیم‌نڭ اوزگارشی.

اسملی صانلر. بسیط هم مرکب اولچه‌ولر. ثری اولچ ولرنڭ کچکه اولچ و-لرگه نسبتی. واقلاو ثربله وه‌ماـری وآلارنڭ توب‌دورت عملدن آیره‌امی. اسملی صانلرنڭ دورت عملی، وقتار حساب. سطح وکولم‌لر حسابی.

حساب اوقوتوده‌دیدا کتیکه‌لڭ توب قاعده‌لری.بسیط‌دن مرکبکه،بیلگل‌دن آورغه، خصوصی‌دن عمومکه،مادی‌دن،مجردکه کوچوو،بونمثالار بله‌ن ایضاح اصول معاینه. حساب اوقوتوده استعمال ایتله طورغان صنعی وطبیعی اسبابلر. اسبابلرنڭ لازم صفتلری (تگلک، زورلغی، ساده‌لک، آیربلورغه، بولغرگه ممکن بولووی).

حساب اوقوتوده اینه‌وکسیه و دیه‌وکسیه‌ولی، بولارنڭ اهمیتی و حساب درسنه تطبیقی، ماتیریالنڭ متعاقب صورتده ومرکزیت اصولی بله‌ن توزلشی. ابتدائی مکتبلرده حساب درسنده ماتیریالنڭ مرکزیت Концентр-اصولی بله‌ن توزیلوونڭ آرتقلغی، بر اصول بله‌ن توزیلوده‌گی اساسی دائره‌لر: ۱) اون اچنده‌گی صانلر ۲) بکرمی‌که قدر ۳) یوزگه قدر ۴) مڭگه قدر.

حساب قسمی.

بولنو علامتلری. بوندە اساس متعاره‌لر (OKCIOMЫ). ۲، ۵، ۱۰، ۱۰۰، ۳، ۹، ۴، ۶ـ ۷، ۱۱ که بولنو علامتلری. صانلرنی توب ضربوبلرینه آیرو. قاسم مشترك اعظم، قاسم مشترك اصغر، کسر عادی. کسر عادی‌نڭ خاصه‌لری. اختصار. مخرجلرن تیگزله‌و. کسر عادی‌نڭ عملیاتی، کسرلی اولچه‌ولر.

کسر اعشاری. کسر اعشارینڭ خاصه‌لری کسر اعشارینی تقریبی ایتوب استعمال ایتو طریقی کسر عادینڭ اعشاریگه، اعشارینڭ عادیگه تحویلی. متره اصولی.

نسبت و تناسب. تناسب‌نڭ خاصه‌لری. تناسب متصل، تناسب منفصل‌لر، (сложная и производ. تناسب) مبسوطه و معکوسه‌لر، ثلاثۀ مفرده ثلاثۀ مرکبه قاعده‌لری.

فائض. فائض مسئله‌لرده مقدارلرنڭ بر برینه بیله‌نشی. اسقونطو، تجاری ورباضی اسقونطو.

تقسیم متناسب. خلیطه.

∴

قورصلر اوچون حساب پراغرامالری توزلگانده ایکی مقصد کوزده طوتلدی:

١ ـ پراغراما دائره‌سنده حسابدن علمی ونظری معلومات بیرو.

٢ ـ ابتدائی مکتبده حسابنی نیچوك اوقتو اصوللرن عملی صورتده کورسه‌تو هم شوشی درسلکلر ایله بولکانده، باکه آلارنی تمام ایکاچ حساب میتودیکه‌سینك عمومی قاعده‌لری بله طانشدرو.

شوشی مقصدلرکه بناءً قورصلرنك هر ایکی شعبه‌سینك حساب پراغرامالریده ایکی قسمکه بولنه‌لر.

برنچی قسملرنده باشلیچه حسابنی اوقتو اصوللری آلغه آلنوب، حساب قسمی ایسه حساب علمن اوقتو اصوللرن توبره‌توکه ماتریال ایتوکنه قوللانیلور. اما ایندی پراغرامانك ایکنچی قسمنده حسابدن معلومات بیرو آلغه‌رق طوتیلور. پراغرامانك کیره‌کیرنچی، کیره‌ك ایکنچی قسمی بولسه‌ن لیکسیه طریقنچه غنه سویله‌ب اوزماینچه شاگردلرنك توشنو، توشنه‌واری برله حسابلاشوب، تکرارلی بارزغه کیره‌ك. قورصلار حضورنده البته بر نمونه مکتبی بولور. حساب درسلری ایله بر قدر طانشقاندن صونك، شاگردلر اوزلری‌ده شوشی نمونه مکتبنده درسلر بیروب تجربه آلورلر. پراغرامانك ایکی قسمن بر بر آرتلی، یعنی اوّل حسابنی اوزن اوقتوب، صونکره حسابنی اوقتو اصولندن معلومات بیروب، یه ایسه قوش ـ یعنی یاشه‌رق حساب میتودیکه‌سن اوقتوا باشلاب، شول میتودیکه درسلری مناسبتی ایله حسابنی اوزنده شاگردلرکه توبره‌ته بارو طریقنچه ـ آلوب بارو شاگردلرنك حسابدن بولغان حاضرلکلرینه قاراب بولور.

حفظ الصحه‌دن بلدرلورگه تیوشلی نه‌رسه‌لر.

(هر ایکی شعبه اوچون حفته‌گه برهر درس).

حفظ الصحه حقنده عموما حفظ الصحه نه‌رسه؟ مکتب حفظ الصحه‌سی ـ школьная гигiена، شاگردلرنك آرو و پاك یورولرینه طروشو. اوقو یازو حقنده‌غی حفظ الصحه قاعده‌لری. شاگردلرنی اورنارغه اوطرتو. اوطرغان وقتده کوده‌نك حالتی. کتاب هم یازو اسبابلرینك قویاشی، یاقتینك توشووی. مکتبنك کوسته‌ل و اورندقاری و آلارنك قویلشاری. صنف بولمه‌سی هم بوندن جهازلار.

یاقطیاق: یاقطیقنك خوبلات (تژبی آرغانیزم) و حیوانات (ویصشی آرگانیزم) که‌ده تاثیری. صنف بولمه‌سینك یاقتیرتلووی.

یاقتینڭ توشووی: تیرمزه (نارمالنی یاقطیاق وقتنده) یاقطیلغی سطحی‌نڭ ایده‌ن سطحنه مناسبتی- отношенiе свѣтовой площади окна къ площади пола при норм. освѣщенiи توشه‌م، دیوارنڭ بویاولاری.

هوا: هوانڭ ترکیبی هم هواغه قاطناشقان نه‌رسه‌لر. هوانڭ آدمنڭ سلامتلگنه تأثیری. آتما صفیرانڭ طبیعی ترکیبی. آدملرنڭ صولش آلولری‌سببلی هوانڭ بوزلووی. بر ساعت وقت اوچون بر کشی‌گه کیره‌ك بولغان هوانڭ مقداری. طبیعی تجدید هوا: بنانڭ ماده‌سینڭ تجدید هواغه تأثیری. صنعی تجدید هوا: وورتوچقه، تره‌زه، اوته جیل، میچ.

جلیاق (تیمپیراتورا): صنف‌ده اورتاچه جلیاق، جلیاق‌نڭ بولمه‌ده‌تیگز بولووی: ایدنگه، یوقاروغه، توبه‌نگه، نابا تیگز بولو.

هر بولمه‌نی آیرم جاقو: مثلا آیرم میچلر ایله؛ غلانقه، میچی، تیمر میچلر، چوان چویون میچ. مرکزدن جاقو: صو، پار، قاینار هوا ایله جاقولار. شوشی تورلی‌جاقولارنڭ فائده‌لی یاقلاری هم نقصانلاری.

صو هم آنی استعمال: صونڭ یاچرانووی. ۱ چه طورغان صونی یاچراتوهم ضررسزلاندرو: (قاینانو، فیلترانسیه کبك).

ذهن:- شاگردلرنڭ درسلرینڭ آرووی هم قابیلیتلری. شاگردلرنڭ умст- аролارنڭ غیر طبیعی برهان بولوچیغی،عادت‌ممکه‌نڭ شاگرده‌ده‌شله‌و венно قوتن آرندرا طورغان عاملردن بولا آولاری.

شاگردنڭ اشنی یاراطووی. شاگردنڭ باشینه، بدنا اوسووینه هم سلامتلگینه قاراب، اشکه‌صلاحیتی‌نڭ اوزگارووی (آرتووی هم‌کمووی). اوقونو پلانی هم آنی صنف و ساعتلرب تعیینه‌و. بر کوننڭ اوقو ساعتلرینڭ مقداری،شوغلار قاراب تورلی درسلرنی تعیینله‌و - هر بر سبق‌نڭ مدت دوامی. درسلر آراسنه تنفسلر. شاگردلرنڭ ئویده اشلی طورغان اشاری.

جسمانی تربیه: اوینلر، جیمناستیکه، مکتب‌ده ایرته‌نگی آش. شاگردلر آراسنده یوقشلی آوررولار.

مکتب بناسی: مکتب‌بناسینڭ حفظ‌الصحة قاعده‌لرینه موافق بولووی اوچون کیره‌ك شرطلر. مکتب بناسی‌نڭ اورنی، مکتب بناسی‌نڭ ایشك آلدی (یورطی) مکتب بناسینڭ سطح مستویه‌ده‌گی حالتی. مکتب بناسینڭ پلانی، ایشکلری؛ آیرق کیوملری طازارتور اوچون اورن. کاریدورلار، ایشکلر، دیوارلار، ایده‌ن، توشه‌م. صنف‌بولمه‌لرینڭ زوزلغی. صنف‌نڭ ماقسیمالنی اوزونلغی وکیڭلگی، بیوکلگی. ایده‌نده بر شاگرد تلوشینه توشه‌چك سطحی، کنبحانه هم

لابراتوریەعمومی‌ڭ ال آش بولمەسی. مکتب بنادن حفظ الصحەگە موافق رەوشدە طوتو. مکتب بنا سندە مانیرلر (کشی طورا طورغان اورنلار)نڭ بولووی، مکتبنڭ حاجتخانەلری هم آلاردە هوانی آماشدرو: وینتیلاتسیە؛ هوانی موفشلی نەرسەلردن صافلی طورغان مادەلر.

معلملرگە استفادەلنو اوچون منبع
1) Бекарюковъ, школьная гигиена)
2) Брейтмонъ. школьная гигiена.
3 Матерiалы къ вопросу о преподаванiи гигiены въ средней школѣ.

. .

مکتبدە حفظ الصحە درسلرن اوقوتقان وقتدە ابتدائی مکتبلرمزنڭ حاضرگی احوالن کوزدە طوتوب، کیلەچکدە آلارنڭ حفظ الصحە نقطەنظرندن نیچوک قویلورغە تیوشلیکلرن کورسەتە بارو شبهەسز فائدەلی بولاچقدر.

حفظ الصحە درسلرندە وقت آز قویلو سببلی اوقوتوچی امتحاننڭ پراغرامماده کورسەتلگان مەتینبالی قورصلارنڭ دوامندە قاراب توشکان ساعت مقدارند باشقەرق درسلرگە بۆلوب قویووی طوب، چونکە آلدن شولای بلان توزلمەسە بلدرلورلورگە تیوشلی نەرسەلرنڭ بلدرلمیچە قالو احتماللری بار.

درسلکلرگەمنبع کورسەتکاندە تورلە - تارچەاثرلر بولابدە معلوم بولغاننە کورە، آلارنی کورسەتوبدە طورمیچە، بندە آلار اوستینە ماذەلنورگە تیوشلی روس اثرلرینە کورسەتلدی. بوندن منلردە‌دە تورلە - تارچە اثرلرنڭ کورسەتلمەوینڭ سببی شول.

دیداکتیکە پراغراممسی

رنجی شعبە اوچون

1.

(هفتەگە بر درس)

تربیە و تعلیمنڭ تعریفی. بیداگوگیکە هم دیدا کتیکە. تربیە وتعلیمنڭ مادی ومعنوی (مارمالنی) جهتلری.

دیدا کتیکەنڭ عمومی قاعدەلری: اوقوتیلاچق نەرسەلرگە اوقوچینڭ کوچی جیتووی؛ اوقوتونڭ تدریجی بولووی؛ شاکردلرنڭ اوزلرندن اشلەتو؛

الار روحینڭ هر جهتدن ترقی ایتووی؛ معلومدن مجهولگه، بسیطدن مرکبگه، مادیدن معنویگه کوچو.

اصول تعلیم. اصول تعلیمنڭ طشقی یاقلری: ۱ــ معلمنڭ اوزی سویلوب بیرو اصولی؛ بو اصولنی قوللانو طریقی هم قوللانغان وقتده رعایه ایتلووی لازم بولغان شرطلر. ۲ــ سؤال جواب اصولی: Катехизическая и Эврестическая

بو اصولنی قوللانو طریقی هم قوللانغان وقتده رعایه ایتلووی لازم بولغان شرطلار. بو ایکی تورلی اصولنڭ برسی آرتندن برسن آرالاشدروب قوللانو.

وسائط تعلیمیه: معاینه Наглядность؛ مسئله‌لر بیرو؛ تمرینلر؛ تکرارلاو؛ صناو (امتحان).

تعلیم طریقلری: ۱ــ اوقوچیلارنی صنفقه تعیینلو، اوقوچیلارنی صنفکه تعیینلو طریقلری؛ ۲ــ بر بالانی یالغزنغنه اوقوتو طریقی؛ بر برگنی اوقرتوشو، مثلا: آلغراق شاکردلرنی خلفه، اوقوتوب، آلغراق شاکردلرنڭ اوز نوبتلرنده نوبه‌نوبه‌ده صنفلرنی اوقوتولاری. Ланкастеровское طریقی؛ ...لارنی برگه جیوب، بر صنف ایتوب اوقوتو طریقی.

مواد تعلیمیه‌نی توزو طریقی. ترتیب بیلن — Сестематическ.и هم مرکزیت. Концентрическ.й اصوللر. بو اصوللرنڭ مثاللری هم قصدلری.

مکتبده ترتیب ــ تربیه و تعلیم اشنده ترتیب و نظامنڭ اهمیتی. مکتبکه ترتیب کرتوگه تأثیر ایته طورغان شرطلار: اوقوتوچینڭ شخصی؛ اوقوتونی آلوب بارا بلووی هم ترتیب ونظامنی صاقلی بلووی؛ مکتب هیئتینڭ مادی قورلشی.

شاکردلر حقنده بلینلی وقاطیتسز بولالار، بالا مزاجینڭ تیبلاری بولای، جزاء، جزاء موافق روشده تربیه ایتو چارالری.

اوقوتوچی حقنده ــ اوقوتوچینڭ تربیه وتعلیم اشنده‌گی حاضرلگی هم شوکار صلاحیتی. علمی هم اخلاقی جهتدن اوقوتوچی اوچون کیرەك و لازم بولغان شرطلار؛ عموما اوقوتوچیلار اوچون کیرەکلی شرطلرنڭ ایکنچی درجه‌ده‌گیلری.

ایکنچی شعبه اوچون

دیداکتیکه پراغرامماسی.

II

(هفته‌ده ایکی ساعت)

تربیه و تعلیمنینگ تعریفی. پیداگوگیکه هم دیداکتیکه. تربیه و تعلیمنینگ مادی و معنوی (فارمالنی) جهتلری.

دیداکتیکه‌نینگ عمومی قاعده‌لری: اوقوتیلاچاق نرسه‌لرکه بالالرنینگ کوچی یته‌رلیکی؛ اوقوتوونینگ تدریجی بولووی؛ شاگردلرنینگ اوزلریدن اشلاتوو؛ بالالر روحینینگ هر جهتدن ترقیسی؛ معلومدن مجهولگه، بسیطدن مرکبگه، مادیدن عردکه کوچوو.

اصول تعلیم - اصول تعلیمنینگ طبیعی بافلاری: ۱ - اوقوتوچینینگ اوزی سوبله‌ب بیرو اصولی؛ بو اصولنی قوللانو طریقی هم قوللانغان وقتده رعایه ایتلووی لازم بولغان شرطلر.

۲-سؤال-جواب اصولی. واصولده Катвхизическая и Эврестическая. اصوللر. بو اصولنی قوللانو طریقی هم قوللانغان وقتده رعایه ایتلووی لازم بولغان شرطلر. بو ایکی تورلی اصولنینگ برسی آرتیقدن برسی - آرالاشدروب قوللانو؛ آنالیز - اینداوکسیه، سینتیز - دیداوکسیه اصوللری.

وسائط تعلیمیه - تعلیمده наглядность، مثاللر بیرو؛ تمرینلر؛ تکرارلاو؛ صناو - (امتحان)؛

تعلیم طریقلری - ۱- اوقوتوچیلارنی صنفده تعیین؛ وقوتوچیلارنی فن‌گه تعیین طریقلری؛ - بالانی یالغزلیقده اوقوتو طریقی؛ بر برگمی اوقوتوشو - مثلا: اولوغراق شاگردلرنی خلفه اوقوتوب، توبه‌نراق شاگردلرنینگ اوز توبه‌لرنده توبه‌نراق صنفلرنی اوقوتولاری - Ланкастеровское طریقی؛ بالالرنی برگه جیوب - بر صنف ایتوب - اوقوتو طریقی.

مواد تعلیمیه‌نی توزو طریقی - تعاقب - یعنی сестематическое - هم مرکزیت - یعنی концентрическое - اصوللری؛ بو اصوللرنینگ فائده‌لری هم نقصانلری.

مکتبده ترتیب و نظام - تربیه و تعلیم اشنده ترتیب و نظامنینگ اهمیتی. مکتبده ترتیبکه کوتوکلی تأثیر ایته طورغان شرطلر: اوقوتوچینینگ شخصی؛ او-

قونونی آلوب بارا بلووی، هم ترتیب ونظامنی صاقلی بلووی، مکتب حیاتی‌نڭ عادتی قوراشی.

شاکردلر حقنده - بالانڭ شخصی، وراثتنڭ بالاغه تأثیری، عائله‌نڭ، حیات اجتماعیه‌نڭ، ملی و علی خصوصیتلرنڭ بالالرنڭ شخصنه تأثیری، قابلیتلی وقابلیتسز بالالر، بالانڭ مزاجنه موافق روشده تربیه ایتو چاره‌لری.

اوقوتوچی حقنده. - اوقوتوچینڭ تربیه وتعلیم اشنده‌گی حاضرلگی و شوکار صلاحیتی، علمی هم اخلاقی جهتدن اوقوتوچی اوچون کیره‌ك ولازم بولغان شرطلر، عموما اوقوتوچیلار اوچون کیره‌کلی شرطلرنڭ ایکنچی درجه‌ده‌کیلری. اوقوتوچیلارغه قوللانور اوچون منبعلر: ۱ - صافالوفنڭ общая дидатика سی، ۳نچی طبع، ۱۹۱٤ سنه، کیف ۲ - Елвницкий نڭ قورص دیداکتیکی - ۳ قاپترفنڭ дидактические очерки سی. ٤ - پاۋلسن نڭ پیداگوگیکاسی. ٤ - Еругаленъ نڭ اوچیتلنڭ پسیخولوگی. ۵ - استورنسوف نڭ پیداگاگیکایا پسیخولوگیه‌سی، ۶ - Зеленская نڭ اوپیتایا پسیخولوگیا. ۷ - Лай نڭ ایکسپریمنتالنایا پیداگوگیکاسی، ۸ - Мейманъ نڭ Лекція по экспрементальной педогогике

تاریخ پراغرامماسی

I

برنچی شعبه اوچون (هفته‌گه ۲ ساعت)

تورك - تاتار تاریخی.

۱) توران قومی باشلات ظهور ایتکان یرلرنڭ موقع جغرافیسی، توران قومندن بولغان ملتلرنی هم آلارنڭ حاضرده یشه‌ده‌ن اورنلرن کورسه‌تو، تورانی قوملرنڭ تورك - تاتار روغندن باشقه‌لر بلنڭ قرون اولی، قرون وسطی هم حاضرده موجود و مشهور حکومتلری.

۲) تورانی قوملرنڭ دینلری، ادبیات، عرف وعادت هم سویشمه‌نیه‌و اجتماعیه‌لری.

۳) تورك قومی، تورك قومینڭ جیلووی، مشهور روع و قبیله‌لری. دورارگه بولوب تورك خلقی یشه‌گه‌ن اورنلرنڭ جغرافیه‌سن اورگه‌نو.

٤) بورنغی تورکلرده دین، بورنغی تورکلرنڭ اجتماعی طورمشلری

چنغز دولتی: چنغزنڭ شخصی، توزگان دولتی، بو دولتنڭ اداره‌سی، چنغزنڭ شرق وغرب سفرلری.

۵) چنغز عسکرینڭ ترتیباتی، چنغز دولتینڭ خریطەسی. چنغزنڭ بالالری، چنغز دولتینڭ بالالری آراسندە نیچك بوْلنوْوی.

٦) جغتای هم جغتای تلی، باتو وآنڭ غرب سفری هم بلغار وروس ییرن فتح ایتووی. سرای شهری بناء ایتلو

۷) روسلر بلەن مناسبت، چنغز بالالری توزوگان حانلقلرنڭ قاره قرەقه‌ی مرکز حکومتکه هم قورولتایغه مناسبتلری، برکەخاننڭ اسلام دینن قبول ایتووی.

۸) هلاکونڭ بغدادنی طوزدرووی، هلاکو بلەن برکە خان آراسندە صوغشلر، مونڭ سببلری.

۹) چنغز دولتی جمرالو دورنده چنغز دولتینڭ شرق وغربنده خانلق دعوالری، مامای میرزا وآنڭ شخصی هم طوقتامش موقعی.

۱۰) تورکستانده تیمرنڭ ظهوری، تیمرنڭ فتوحاتی، سرای شهرن خراب ایتووی، تیمرنڭ اوردافه هجومینڭ روسلره، وعموما سیاسی احوالگه تأثیری.

۱۱) اوردانڭ تورلی خانلقلرغه بوْلنووی، روسلرنڭ تاتارلرنی قورال استوالری هم قاسم خانلغی توزولوی، قاسم خانلرینڭ روسلرغه بولغان فدائی درجەسنده‌گی خدمتلری.

۱۲) تاتار خانلرینڭ بربرسینه دشمانلقلری، شوندی اسباب بوینچه آلطون اوردانڭ جمرالووی، جیمرلوویننڭ سببلری.

۱۳) آلطون اوردا دولتنده اداره اشلری، داخلی وخارجی سیاستی، دینده حریت، عموما روحانیلرغه بیرلگان امتیازلر.

۱٤) سرای شهرینڭ توزولشی، آنده‌غی مشهور بنالر وخان سرایلری، اوردا دولتندن قالغان اثرلر قایده؟

۱۵) بلغار حلقی یەشەگەن یرلرنڭ جغرافیەلری، بلغار شهری وآنڭ بلانی، بلغار شهرنده‌گی اثرلر بلەن تانشدرو.

۱٦) شهر بلغار خرابەلری، قازان آرخئولوغیه جمعیتی وبلغارغه عائد آثاره قازان آرخئولوغیه جمعیتی طرفندن توزولگان سیاحت اعضالرینڭ بلغار خرابەلرن زیارت ایتوالری وآنڭ نتیجەلری.

۱۷) بلغار خلقینڭ ایتنوغرافیەسی، بلغارلرنڭ ایسکی دینلری، عرف عادتلری، سەودا ایشلری، خارجی سەودالری، هنر وصنعتلری، بلغار خانون قزلری.

۱۸) بلغارلرنڭ عربلر بلەن بولغان مناسبتلری، بلغارلر آراسنده اسلام دینی تارالا باشلاو، بغداددن ایلچی، هشتی کباوه آلماس ملکی خاننڭ اسلام دینن قبول ایتووی، بلغار ایلینه اسلام دینی کرو.

١٩) بلغارده مانغول تاتارلرنك هجوملری، بلغار ایلی تاتارلر ادارەسنده. روسلرنك بلغارلرغه دشمانلقلری، هجوملری.

٢٠) بلغارنك اقتصادی توبەنلەوی، بلغارده دولتنك انقراضی وآنك سببلری تکشرو.

٢١) قازان خانلغی توزلو، اولغ محمدنك رولی، قازان خانلغینك جغرافیەسی، قازان خانلغنده استقلالیت دوری، روسلر بلەن مناسبت، قازان خانلغی ضعیفلەنه باشلاو وبونك سببلری.

٢٢) قریم بلەن مناسبت، آرادە صوغشلر، قریمنك جیکلەوی، روسلر کوچەیو، سیوونبیکەنك شخصی، آنك طوتقان موقعی، قازان پادشاهلغنك انقراضی، قازان شهرینك پلانی، قازانده مسلمان آثاری.

٢٣) قازان دولتی منقرض بولغاندن صوڭ هجرت دوری، داغستان دوری، اسخولیستیك دوری، فورصاوی وبوجایلر بتشو، بوجای نك شخصی هم آنك طوتقان موقعی.

٢٤) استبداد دوری، قیوم ناصری وهصیرنسکیلرنك ملی مدنی استبداد یولنده قیلغان خدمتلری، یاڭی ادبیات طوو، اچکی روسیەده هزمتمز؛ وژورناللرنشر ایتلو، صنائع نفیسەمزنك توسووی.

اخطار: برنچی شعبەده نەمەك تاتار تاریخی ایکنچیه طرزنده اوقولمینچه درس طریقەلە اوقولاجق، منبع ومأخذلر ایسه هر ایکی صنف ایچون مشترك بولغانغه بونده آیروم یازلمادی.

تورك ـ تاتار تاریخی پراغرامی

هفتەگە ١ ساعت. ایکنچی شعبه ایچون.

عمومی قسمی.

I

١) قبل التاریخ بیردە حیات:

عائلە توزولمەدن الك، وحشیك دورنده انسانلرنك عادی حیوانلر کبی یشەولری، عائلە توزلو، آنك سببلری. عائلە توزلو نتیجەسنده نسل ونسب بیلوب چغو، قبیلەلرگە بولنو، قبیلە راهبلری، اش دوبیەگە قدر بولغان جمعیت بشریەدەگی طورمشنك کیمتی حقنده معلومات، عموما انسانلرنك فکر وآڭلاری کوسوب، اجتماعیتده آلغەکیتە باشلاولری نتیجەسنده حکومتلر توزلو.

بو حقده: منبع ومأخذلر: Этонографія—Хрузина прекрасная библеографія Хрузиной соціологія т. II Ковалевскаго первобытное Общество -Маргонъ. Исторія бракъ. Вестермак. Исторія Культуры—Липпертъ

٢) تاریخ یازلا باشلاو، تاریخنىڭ اهمیتی، تاریخنىڭ مأخذلری، تاریخنی عمومی و خصوصیغه بۆلو، تاریخغه یاردمچی فنلر، (جغرافیه، علم‌لسان، طبقات الارض، پولونتولوژی полеонтология) رأس‌تاریخ، تاریخ عمومینی قرونلرغه‌بۆلۆب توکره‌نش.

٣) قرون اولی‌ده موجود حکومتلردن مصر، آثور، بابل، فنیکه، قارطجه، بنی اسرائیل، توران، قتای، هند، ایران و ایسکی یونان هم ماکیدونیا حکومتلرینىڭ، روما جمهوریتی و روما قیصرلقلرینىڭ موقع جغرافیلری، بو حکومتلرنىڭ اصول اداره‌لری، سویه مدنیه‌لری، قالدرغان اثرلری، عرف و عادت هم دینلری و اجتماعی طورمشلری حقنده معلومات.

٤) قرون وسطی‌ده آوروپاده یشه‌گان قوملرنىڭ اتنوغرافیه‌لری و آوروپاده موجود الوع حکومتلرنىڭ مجبورلری ـ خاراکتریستیکه‌لری، اسلامیتنىڭ انتشارینه قدر هم انتشاردن صوڭ آوروپا خلقینىڭ سویه مدنیه‌سی، هون تورکلرینىڭ آوروپاغه هجوملری، آتیلا و آنىڭ شخصی.

٥) ظهور اسلام، خلفای راشدین دولتی، امویلر دوری، عباسیلر دوری، اسپانیه‌ده اسلام حکومتلری، عموما قرون وسطی‌ده اسلام دولتلرینىڭ جغرافی موقعلری، اسلام مدنیتی هم آنىڭ آوروپاغه تأثیری، اسلام آثاری، اهل صلیب سفرلری و آنىڭ نتیجه‌لری، (بو مناسبت بلن ایوبیه دولتی و بو دولتنىڭ مؤسسی واقان صلاح‌الدین الایوبی‌نىڭ صلیب سفرلرنه قارشی طوتقان موقعی بیان ایتلور) صلیب سفرلرینىڭ نتیجه‌لری.

٦) روسیه دولتینىڭ ظهوری، آنىڭ قرون اولی‌ده‌گی جغرافی موقعی، روسلرنىڭ اول دورده‌گی مدنی هم اجتماعی طورمشلری.

٧) عثمانلیلرنىڭ اورتا آسیادن آناطولی‌غه کیلولری، تورکیه دولتینىڭ ظهوری، ارطغرل هم عثمان غازی، تورکیه دولتینىڭ قرون وسطی هم قرون آخیرده‌گی خریطه‌سی، استانبول فتحی، آنىڭ تورکیه دولتی اوچون بولغان سیاسی اقتصادی هم حربی اهمیتی، تورکیه‌ده اصلاحات دوری: یاڭی طرزده تورلی مکتبلر آچلو، عسکر تشکیلاتی، یاڭا ادبیات، سلطان عبدالعزیز، مراد هم عبدالحمید دورلری، احرار هم اتحاد و ترقی فرقه‌لری. صوڭغی درقه‌نىڭ تورکیه‌نىڭ سیاسی، اجتماعی حقی اقتصادی حیاتینه تأثیری، تورکچیلک فکری توسو.

٨) قرون آخیره‌ده آوروپاده علمی و سیاسی آلماشنولر، آوروپاده پوروخ، طوپ، ماطق، اشلنه باشلاوننىڭ اجتماعی و سیاسی احوالگه تأثیری، کاغذ هم مطبعه‌چیلک، هنر صنعت ترقی ایته باشلاو، هندستان‌یولی آچلو هم شرقنه استیلا"

ایته باشلاو، آمریکا کشفی، وآنڭ اهمیتی، دینی انقلابات، لوتەر، مذهب فرقەلری، دینی تعصبلر.

٩) فرانسه انقلابی، بو انقلابنڭ ماهیتی هم آنڭ آوروپاده وعموما جهانده تأثیری،آوروپاده اصول اداره مسئلەسی، پارلامنتلر آچلو، آوروپاده هنر وصنعتنڭ ترقیسی، آوروپا مستملکەلری، آلارنڭ جغرافیەلرن کورکەزو.

تاریخ عمومی قسمنده لیکسیەلر اوقوغانده یاردم ایتەچك اثرلرنڭ هئمانلی هم توز شیوه زده یازلغانلرندن توبەندەگی اثرلردن فایدەلانوره، ممکن: تاریخ عمومی ـ احمد فائق، استانبولده مطبوع.

مفصل تاریخ عمومی ـ مرادبك، استانبولده م. مختصر تاریخ عمومی ـ مرادبك قازانده م. تاریخ عمومی ـ فاتح کریمی، اورینبورغده: م. تاریخ عمومی حقنده لیکسیه ـ ویپچر، تاریخ عمومی ٣ جزء ـ قارییف، تاریخ عمومی ٣ جزء ـ پیتروف، باکا وقت ـ قارییف، تاریخ آطلاسی ـ بارون تارناوو. روس تاریخندن لیکسیه ـ پلاتونف، روسیه تاریخی اوقوغانده یاصوبه ـ قولچیوسکی، روسیه تاریخی ـ ایوانووف. روس تاریخی ـ پلاتونف.

خصوصی قسم.

II

تورك ـ تاتار تاریخی.

١٠) توران قومی باشلاب ظهور ایتکان یرلرنڭ موقع جغرافیسی، توران قومندن بولغان ملتلرنی هم آلارنڭ حاضرده یشەگان اورنلرن کورکەزو، تورانی قوملرنڭ تورك ـ تاتار اروقندن یاشەلرینڭ قرون اوّل هم قرون وسطی هم حاضرده موجود مشهور حکومتلری، دینلری، ادبیات، عرف وعادتهم عموما مدنیه واجتماعیەلری.

١١) تورك قومی: تورك قومینڭ بویلووی، مشهور روع وقبیلەلری، دورلرگه بولوب تورك خانی یشەگان اورنلرنڭ جغرافیەسن کورکەزو، بورنغی تورکلر دەدین، بورنغی تورکلرنڭ اجتماعی طورمشاری.

١٢) چنغز دولتی: چنغزنڭ شخصی، تزوکان دولتی، بو دولتنڭ ادارەسی، چنغزنڭ شرق وغرب سفرلری، چنغز عسکرینڭ ترتیباتی، چنغز دولتینڭ خریطەسی.

١٣) چنغزنڭ بالالری، چنغز دولتینڭ بالالری آراسنده بولنووی، چغتای هم

چغتای تلی، باتو وآنڭ غربت سفری هم بلغار روس یرن فتح ایتووی، سرای شهری بنا ایتلو، روسلر بلن مناسبت، چنگز بالالری توزوگان خانلقلرنڭ قسقه فرمهغی مرکز حکومتنڭ هم قوروتلیغه مناسبتی.

برکه خاننڭ اسلام دینن قبول ایتووی، هلاکونڭ بغدادنی طوزدرووی، هلاکو بلن برکه خان آراسنده صغشلر، آنڭ سببی.

١٤) چنگز دولتی جمرلو دورنده، چنگز دولتینڭ شرق وغربنده خانلق دعوالری، ماماي میرزا وآنڭ شخصی، توركستانده تیمرنڭ ظهوری، تیمرنڭ فتوحاتی، سرای شهرن خراب ایتووی، تیمرنڭ اوردا‌غه هجومی، بو هجومنڭ روسلرغه وعموما سیاسی احوالگه تأثیری.

١٥) اوردانڭ توبلی خانلقلرغه بولنووی، روسلرنڭ تاتارلرنی قوروال ایتولری هم قاسم خانلغی توزولوی، قاسم خانلرینڭ روسلرغه بولغان دنی درجهسندهگی خدمتلری، عموما تاتار خانلرینڭ بر برینه دشمانلقلری، شوندی اسباب بوینچه آلطون اوردانڭ جیمرلووی.

١٦) آلطون اوردا دولتنده اداره اشلری، داخلی وخارجی سیاستی، دینه حریت، عموما روحانیلرغه یول لیکن امتیازلر، سرای شهرینڭ توزولوشی، آنده‌غی مشهور بنالر وخان سرایلری، اوردا دولتندن قالغان اثرلر قایده؟

١٧) بلغار خانلغی بیشهگان یرلرنڭ جغرافیهسی، بلغار شهری وآنڭ پلانی، بلغار شهرندهگی اثرلر بلن تانشلو، شهر بلغار خرابهلری، قازان آرخیالوغیه جمعیتی وبلغارلرغه دائر آثار، قازان آرخیالوغیه جمعیتی طرفندن توزولگان اسپیزد اعضالرینڭ بلغار خرابهلرن زیارت ایتولری وآنڭ نتیجهلری.

١٨) بلغار خانلغینڭ اتنوغرافیهسی، بلغارلرنڭ ایسکی دینلری، عرف وعادتلری، سودا لیمانلری، خارجی سودالری هنر وصناعتلری، بلغار خاتون-قزلری.

١٩) بلغارلرنڭ عربلر بلن بولغان مناسبتلری، بلغارلر آراسنده اسلام دینی تارالا باشلاو، بغدادن ایلچی هیئتی کیلو، آلماس ملکی خاننڭ اسلام دینن قبول ایتووی، بلغار ایلینه اسلام دینی کرو.

٢٠) بلغارغه مغول تاتارلرنڭ هجوملری، بلغار ایلی تاتارلر ادارهسنده، روسلرنڭ بلغارلرغه دشمانلقلری، هجوملری، بلغارنڭ اقتصادی توبهنه‌یووی، بلغار خانلغینڭ انقراضی وآنڭ سببلرن تکشرو.

٢١) قازان خانلغی توزلو، اولوغ محمد خاننڭ رولی، قازان خانلغینڭ جغرافیهسی، قازان خانلغنده استقلالیت دوری، روسلر بلن مناسبت، قازان خانلغی ضعیفلنه

باشلاوه بونك سببلری.

۱۲) قریم بلەن مەسكو آراسەندە صوغشلر، قریمنك جیكلووی، یولر كوچەیو، سیونبیكەنك شخصی، آرنك طوتقان موقعی، قازان پادشاهلغی‌نك انقراضی قازان شهرینك یلانی، قازانده مسلمان آثاری.

۱۳) قازان دولتی منقرض بولغاندن صونك حسرت دوری، داغستان دوری، اسغولاستیق دوری، قورصاوی ومرجانیلر یتشو، مرجانی‌نك شخصی‌هم آنك طوتقان موقعی، انتباه دوری، قیوم ناصری وفضیر ینسكیلرنك ملی ومدنی انتباه یولنده قیلغان خدمتلری، باشقا ادبیات طووی، اچكی روسیه‌ده غزیته وژورناللر نشر ایتلو، صنایع نفیسه‌مزنك توسووی.

۱۴) تورك واسلام دولتلرینك آوروپا حكومتلرینه مناسبتلری، شرق مسئله‌سی نەرسەدن عبارت؟ شرق مسئله‌سنده آوروپا دولتلری آراسنده اختلاف، روسیه‌نك توركیه‌گه قارشی طوتقان موقعی، بالقان هم ئەرمەن وایران مسئله‌لرینه روسیه وانگلتره حكومتلرینك مناسبتلری، عرب مسئله‌سی وبو مسئله‌ده انگلتره‌نك اوینادغان رولی، گیرمانیه‌نك شرق مسئله‌سینه مناسبتی، بغداد خطی، انگلتره بلەن روسیه فرانسه آراسنده عقد ایتلگان ۱۹۰۷ نچی یل معاهده‌سی و بو معاهده‌نك عالم اسلامغه بولغان مناسبتی.

***

تورك - تاتار تاریخی حقنده لیكسیه‌لر اوقوغانده توبنده یازلغان نوبه‌ده‌گی اثرلردن فایده‌لانورغه ممكن:

تورك - تاتار تاریخی - زكی ولیدی، تاریخ قوم ترك حسن عطا عبشی، مستفاد الاخبار شهاب الدین المرجانی، بلغار تاریخی - حسن الدین احمروف لیكسیه‌سی، قازان تاریخی - عین الدین احمروف، صبور تاریخی - هادی آطلاسی، سیونبیكه - هادی آطلاسی، قازان تاریخی - هادی آطلاسی، تاتار تاریخی - ع. بطل، كتب منه ومؤلفاری - رضاالدین بن فخرالدین، مرجانی - مرجانی‌نك یوبلیسی مناسبتیله كامیسیه طرفندن یازلغان اثر، ارشادالعباد - قورصاوی، تورك تاریخی - نجیب عاصم

رضاالدین بن فخرالدین‌نك «آثار»لرندن، رحلة ابن بطوطه، المسعودی، ابن جریر الطبری هم ابن خلدون اثرلرندن.

Очерки внутренняго Устройства калическаго Царсвта :مابلوكوف‌نك

Внутренное Устройство Улусъ Джузеева : بیرژین‌نك

Очерки Северо-западное монголiя-Потанина. Бытовые памятники великой Булгарiеи, :چبه‌لوف‌نك .Туркестанъ въ Эпоху монгольскаго нашествия - Бартольдъ.

قازانده ١٨٨٩ ده م. Атласъ трудамъ Археологическаго съѣзда
شرق مسئله‌سینه عائد ماتیریاللر روسچه‌دن: بخارا سیاحتی ١ - ٢ - ٣نچی جزءلر، عبدالرحمن‌خاننڭ ترجمهٔ حالی - ایکی جزء. - ایسلامیزم - دورتنچی جزءی. آصفیادده م.

تورکچه‌دن: سلطان عبدالعزیز، سلطان مراد - احمدصائب بك، عبدالحمیدنڭ حیات خصوصیه وحیات اسیاسیه‌سی - حمد مدحت پاشا. شرق مسئله‌سی.

عربچه‌دن: المسئلة‌الشرقیه - مصطفی کامل.

***

معارف نظارتی ملی ولایتلر طرفندن آچلاچق قورصلرنی‌ایکی شعبه‌گه‌بولوب، شعبه‌نڭ برسن منتظم تحصیل کورمه‌گان، ایکنچیسن بر قدر منتظم تربیه کورگان اوقوتوچیلر اوچون آچونی موافق‌کورگانگه، تاریخ اوچون پروغراما توزوگانده‌ده شول اساس کوزده طوتلدی وایکی تورلی‌پروغراما توزلدی. بر قدر منتظم‌تربیه کورگانلر اوچون کینگره‌ك دائره‌ده توزلوب، تاریخ عمومی هم تورك - تاتار تاریخندن معلومات بیرو اساس ایتوب آلنوب، درسلرنڭ لیکسیه طرزنده اوقلووی آلغه سورلدی.

توبه‌نره‌ك صنفلر اوچون توزوگانده درس اصولنده معلومات بیرو هم بایتاق ایصلاحاتده بولنو کیره‌ك بولاچغی اعتبارغه آلندی.

قورصلرنڭ اوچ آیاق بولوب، تاریخ درسی هفته‌ده ایکی ساعتدن مجموع ٢٤ ساعت بولووی کوزده طوتلوب، درسلر ساعتلرگه بولندی هم درس اوقوتلاچه اوقوتوچی ماتیریالغه آیدر اساسن اوچون منبع ومأخذلارده کورسه‌تلدی. منبعلر کورسه‌تکانده اوّل اوز تلمزده بولغانلری، ایکنچی درجه‌ده روس هم عرب تلنده‌گیلری رهبر ایتلدی. طبیعی موندهه کورسه‌تلگان منبع ومأخذلرنی هربر اوقوتوچی‌بوبیل جیبنی‌گنه قاراب‌مطالعه‌ایتوب بتورو، هم‌بارچه‌سن‌ده کتبخانه‌سنده‌ده بولندروب بینکره آلمایه‌چق. شونڭ لهن هرگه منبع ومأخذلر کورسه‌تو، اوقوتوچیلرنڭ تیکشرنو حسلرن قوزغاتوب، مأخذلرنی مطالعه‌لری نتیجه‌سنده بلدن یل آلغه کیتولرینه سبب بولاچق.

منبع ومأخذلر کورسه‌تکانده اوقوتوچیغه ماتیریال بیرو کوزده طوتلدی. اوقوتوچی صنفینه هم شاکردلرنڭ صوبه‌لرینه کوره بو منبعلر آراسندن تیوشلی کورگان ماتیریاللرنی کورسه‌ته آلاچقلر.

قورص آچاچق ملی ولایتلر اوقوتوچی هم اوقوتوچیلرغه قولای بولسون اوچون

تاریخقه هاتن (عموما فورصه اوقوتیلاچق هر بر فن‌گه هاتن) مونده کورسه‌تلگان لازم کورسه‌لر مونده کورسه‌تلمه‌گان مه‌تیریاللری‌ده بولندررغه طرشوغه تیو شلیلر. بیگره‌ك‌ده تاریخی خریطه‌لر وآطلاسلر هم تاریخقه هاتن کتاللیکسیه‌لر آلده‌نره‌ق هاضرله‌نوب قویلورغه تیوش.

طبیعیات پروغرامه‌سی.

برنچی شعبه ئوچون

(هفته‌گه ٣ درس)

جمادات:

ماده هم جسم: ماده‌نك ئوچ تورلی حالی، جسم‌لرنك حاتودن کیکایولری، مقیاس حراره (تیرمومیتر)، صونك جلنو سه‌بلی کیکایونك خصوصیتاری. جسم‌نك طلبلق‌ل کوچرووی؛ ماده‌نك فاطیافی.

صیوق، قتی، هاری جسملرنك مقاومتی ـ Упругость، بر جسمدن بولغان هم بر جسمدن بولمغان ماده‌لر، حادثهٔ حکمیه، حادثهٔ کیمیویه ـ Явленія физич и химич لر ئوچ تورلی عمل کیمیوی: (تارقالو، قوشلو هم آلماشو)، مثللر. بسیط هم مرکب ماده‌لر.

امتزاج کیمیه‌وی‌ـ смѣсь ایله (آ الاشو هم کرشو) اختلاط کیمیویه آراسنده‌غی آیرما. بسیط ماده هم ئه‌لمینیت، معدن (میتال) وشبه معدن (میتالوید)لر، بر صورتدن ایکنچی صورتکه ئه‌ورلو ایله ماده‌نك جویالماو قانونی، قوت‌اینیرگیه ئه‌ورمه ایدکی حقلده معلومات اینیرکیه‌نك جویالماو قانونی.

مولدالحموضه. مولدالحموضه‌نی تابو اصولی هم آنك خواصی. مولدالحموضه ایله قوشلغان ئه‌رسه‌لر ـ окесь.

مولدالماء هم آنك خواصی. شارطلی طورمان هاز ـ гримучии газъ.

صو: صونك هربیرده بولوی. صونك خواص حکمیه ـ физич. своества لری. صونك ئه‌ورلانی‌ـ Круговаротъ воды صو‌اخلال‌ایتدروچی (Растворитель) فاطی صیق هم غازی جسملرنك صوده اخلاللاری هم اشباع حالنه کیلولری صونی پاکلاو ـ صونك ترکیبی ـ (состав) ـ ی. الیکتریریك طوغی ایله صونی ماده‌لرنه آیرو. کیسلاتاـحامضلر، طوزلار ـ (соли) ـ قی‌لر ـ Шелочи.

آزوت: موادن آزوتنی آیروب آلوه حامض آزوت ـ آزوت کیسلاته‌سی

هوا: هوانك ترکیبی. هوانك خواص حکمیه‌سی. هوانك آورلغی.

هوای تسیمی- Атмасфера ، هوانك تضيق قوتی. بارومیتر.
طاشلر حقنده- شكل اوری؛ ئورنكونك ئوشولری، طاشلرنك ئاطیلغی هم صاق اونی؛ كئهت قاطی- удѣльный вѣсъ، صیق جسملرنك هم هوانك كئانن بیلـگلو اصوللری، خلور، خورلی مولدالما". حامض خلورما- Соленая кислота دیـگز طوزی، طش طوز، طوزنی چغارو.
ئوكرت حامض كیبریت- Серная кисл. كوكرتنك مولدالحموضه برله بولغان مركباتی.
كوكرتی مولدالما- Сѣро-водородъ كوكرتلی معدنلر.
قاربون (كومر) ار: كومر. غرافیت؛ آلماز؛ حمض قاربون؛ حامض قاربون- Угле кислый газъ هم آنك خواصی. قاربونیت قالسیوم. ایس- Угарный газъ. قاربوننك عضوی مركباتی. شمع یانووی. یانودن حاصل بولغان ماده‌لر. یسقو؛ چرو؛ صواش-(نمس)؛ طبیعی كومرلر. طورف؛ طاش كومر؛ نیفت، چاقمق طاشی. كوارتس. سیلیكاتلر. پیلا. فرفور وآنك مركباری.
معدنلر: معدنلرنك خواص حكمیه‌لری. تطرق-Ковкост اذابه‌قزوده ئرو، چایلی كوچرو.
قلی؛ ناطری؛ قلسی؛ كمیس؛ آلومین؛ آلتون؛ كموش؛ باقر هم بیز.
تیمر معدنلری: چویون؛ قوروچ؛ تیمرنی استعمال.
طاو طاشلری: غرانیت؛ گنه‌یس؛ قم؛ قم طاشی؛ بالچق؛ یچقدن بولغان طاشلر- Глинистые сланцы

***

صابملر اوچون منبعلر:

١- اولیانینسكی- Неживая природа
٢- تسیه‌گیر- Природоведеніе. часть 1-я неживая природа
٣- یمنكیویچ- Химія, минералогія и геологія

معلملر اوچون منبعلر:

١- پالادینسكی- Научно-популярный курсъ химіи
٢- كاریكوریف- Кратк. курсъ хим.и
٣- تسینگر- Начальный курсъ физики 1-я ступень
٤- بیسارژوسكی- Курсъ хим.и
٥- بیده‌رس (نیچایف ترجمه‌سی)- Что говорятъ камни

۶-وی-رخوو-کی- Тихника постанєвки химическихъ опытовъ

۷-الچیو-کی- Опыты по неживой природѣ

نباتات:

ایکسکورسیه‌لر وقتیده چه‌چه‌ک آتا طورغان ئوسیمه‌لیکلرنی ییغیلو. ئوسیمه‌لیکلرنینگ حجیره‌لری هم آلارنینگ قورلیشی. حجیره‌لرنینگ هم جزئلری. حجیره‌لرنینگ ئوره‌چووی هم کیتیشووی. حجیره‌لرنینگ حیاتی. ئوسیمه‌لیکلرنینگ حجیره‌لردن ترکیبی، حجیره‌لرنینگ رزقلانولاری ورزقلانو یوللاری.

اورلق.- ئربت چیکله‌وکی، آرش هم ماصول اورلقلریننگ قورلیشی. اورلقدن ئوسه طورغان ئوسیمه‌لیکلرنینگ، اورلقنینگ قورلیشیده قاراب بوه‌لرگه بولینووی. اورلقنینگ ئوسو شرطلاری. یش ئوسیمه‌لیکنینگ اورلقدن رزقلانووی. ئوسیمه‌لیکلرنینگ رزقلانوویده یارده‌مچیلر [illegible] اور قلارنینگ صوراش آلولاری - (تنه‌فسلری)؛

طامر-طامرلارنینگ ره‌وشلاری. طامرلرنینگ ئوسیمه‌لیکلرنینگ طوروشیده خذمتلری، رزقلانولریده ایته طورغان خذمتلاری. طامرنینگ ئوسیمه‌لیک اوچون کیره‌ک بولغان رزقنی جیبووی. ئوسیمه‌لیکنینگ ترکیبی. ئوسیمه‌لیکنینگ رزقلانووی اوچون ضرور بولغان نه‌رسه‌لر. ئوسیمه‌لیکنی آزقلی صووده (Водная культура) ئوستیرو. ئوسیمه‌لیک اوچون ییری اصلاح قیلو. ییرنی [illegible] اوچون ئوسیمه‌لیکلرنی بیل صابن ئوزرله‌ندیرو.

یپراق-ئوسیمه‌لیکلرنینگ یشل اعضالرینینگ هاص کربون‌ی جوطولاری. هاص کاربوننی ئوزله‌شدیرودن حاصل بولغان ماده‌لر. ئوسیمه‌لیکلرنینگ یشلیک ماده‌لری- Хлорафилъ هم آلارنینگ ضیاغه مناسبتلری. ئوسیمه‌لیکلرده تبخرات - Испарение воды. یشل ئوسیمه‌لیکلرنینگ طبیعتده اهمیتی. کوک‌لر هم یارازیتلار.

صاپاق-بو هم ایکی یوزه‌لی ئوسیمه‌لیکلرنینگ صاپاقلرینینگ طشقی هم ایچکی قورلشلاری.

صاپاقنینگ طامر ایله یپراق آراسیده واسطه بولووی.

صاپاق بوییلاب صو هم بوتون رزقلرنینگ یورودلری.

ئوسیمه‌لیکلرنینگ ئوسووی هم اورندن اورنغه کوچولاری.

ئوسیمه‌لیکلرنینگ اورچووی: اورلقسز یشقه اورچو؛ اورلقدن اورچو. چه‌چه‌کلرنینگ قورلیشی. چه‌چه‌کلرنینگ نفعلری هم اورلقلانولاری، اورلقلرنینگ اطرافغه طارالووی.

سامعلر اوچون منبعلر.

١-بوچ Растенія.
٢-پولوۋتسو، Учебникъ ботанники ч
٣- قایپلاتین ای داورف Учебникъ ботаники ч. I я и II
٤-نیقونوف Ботаника ч. 1 и II-й.
٥-آرژانف Ботаника.

اوقوتوچیلار اوچون یته منبعلر:

١-تیمیرەزیفنڭ Жизнь растенія

تجربەلر یاصار اوچون کیرەك منبعلر:

٢-یالوەسونڭ Практич. занятія по ботаникѣ
٣-نیقۆنونڭ Жизнь растенія въ простѣйшихъ опытахъ
٤-نیقۆنونڭ Практич. занятія по ботаникѣ изд. Сытина
٥-ۋ. ئەماس نڭ Опыты изъ жизни растенія пер. Носкова

اێکسکورسیەلر اوچون:

٦-مایوۋسکی Опредѣлитель Весенняя и Осенняя флора

انساننڭ تشکلات بدنیەسی:

انساننڭ اعصالری. اسکلیت. معدەلر هم اصعلری. دیوی آش پشرو اعصالری. قان یرو هم تنفس . طارلر وآلارنڭ تۆزلشی. Органы выдѣленія حواس ظاهرە اعضالری.

سامعلر اوچون درسلکلر.

١-رایقوفنڭ Человѣкъ и животныя
٢-یاگادوۋسکی Тѣло Человѣка
٣- راۋیالوی Уч. анатоміи и физіологіи человѣка для жен. учеб. заведеній

معلملر اوچون يوغاروده كورسه‌تلگانلر اوسته.

۱-راۋيالوف‌نينگ Болѣе полный учебникъ анатоміи и физіологіи человѣка для фельд. школъ

۲-ديوال اى قاسقانيتين—Физіологія человѣка

تجربه‌لر ياسار اوچون:

۳-رايقون—Первыя работы по анатоміи и физіологіи

بيرنچى شعبه اوچون عمليات پراغراماسى

طبيعيات‌نينگ نظريانى اوتكان وقتده عملى رەوشده تجربه ايله كورسه‌تلوركه تيوشلى تجربه‌لر.

جمادات‌قه تجربه‌لر:

۱-بيالاكوبنه‌نى (طروباچقلر) نى كيسو هم بوكو اصولى.
۲-قاطى، صيبوق هم غازى جسملرنينگ اسسيلنگانده شولاى‌وق صووغانده اوزگارشلرى.
۳-قاطى هم صيبوق جسملرنينگ جليلقنى اوتكارولرى.
۴-هوانينگ اورن اشغال ايته طورغان جسم بولغانلغن كورسه‌تسو تجربه‌سى.
۵-هوانينگ آغرلق وجيكلكى (كلامقى).
٦-تضييق هوا-بارومیتر.
۷-قاطى، صيبوق هم غازى جسملرنينگ كلامقن-удѣльн. вѣсъ-لارن بيلگولو.
۸-حامض قاربوننى استحصال ايتو (طابو) هم آننگ طوغروسنده تجربه‌لر ياسلو.
۹-مولدالحموضه‌نى استحصال ايتو (طابو).
۱۰-يانوى يالقننينگ قورلشى هم يانودن حاصل بولا طورغان ماده‌لر.
۱۱-صونى صوزو-فيلتراسيه.
۱۲-صونى قايناتوب آرولاو—перегонка
۱۳-مولدالمانى طابو
۱٤-شارطلى طورغان هازى استحصال ايتو.
۱۵-آغاچنى مولدالحموضه‌سز كويدرو.
۱٦-ايززيبستنى صولاو هم آناردن ايززيبست صوون استحصال ايتو.

١٧-قارا طوپراق [почва] نی تحلیل ایتو.
١٨-قارا قورغاش طاشندن اوط یاققنده ئریتوب معدن چغارو.

نباتاتقه عائد تجربه‌لر:

١-اوراقلارنی نورلی یوالر ایله یورنوتو.
٢-اوراقنڭ یورنوغان وقتنده حامض قاربون چغاروون کورسه‌تو.
٣-اوننی تحلیل-آنالیز یاصاو-قیلو.
٤-دیاستازنڭ قراخمالغه تأثیری.
٥-صو آستنده ئوسه طورغان ئوله‌نلاردن مولدالحموضه‌نڭ چغوون صناو.
٦-یه‌شل یاپراقلاردن حلورو فیلنی استخراج (آیروب آلو) ایتو.
٧-صونڭ تبخرن صناو.
٨-آنتوسیاننی استحصال ایتو.

انساننڭ تشکلات ووظائف عضویه‌سنه عائد تجربه‌لر:

١-
٢-سویه‌کنی کویدرو (обжигание)
٣- عضونڭ میکراسکاپیچسکی تشکلی
٤-ئوپکه وهاورلارنڭ حجمن ییلگیلو هم انساندن چغا تورغان حامض قاربوننڭ مقداری.
٥-قاننی میقراصقوپ ایله قاراو.
٦-حامض قاربون تأثیری ایله قاننڭ اوزگاروی.
٧-بوزاو یوره‌کن یاروب قاراو.
٨-اوگز کوزن یاروب قاراو.

طبیعیات پراغراممی.

II نچی شعبه اوچون (هفته‌ده ٣ درس).

I حیوانات.

حیواناب ابتدائیه‌دن آمیبالر بلن یوتقن‌دات‌الارجل العقدریه حاوینه‌بشعوبه بولغان حیوانلارکا‌ینه‌وزور وبه‌اردن(باشماق‌روشلیسی)توفیلکه‌ابتدائی‌حیوانلرنڭ‌جیر قابقن یاصاشوقه‌قاتناشولری.کوب حجیره‌لی حیوانلاردن نوچی صو ه‌یدرالری. مر-

جانیه صنعینه منسوب بولغان پولیپلر وآلرنڭ اوبالری. سالیتور، تریخینا، پارازیتلق (طفیلیلك).

جیر سولوچنی وآنڭ جیرنی یاشارتوده بولغان خدمتی.

باقراج وباشقه حیوانات ناعمه.

بلقه قصلاسی.

حشراتلر: باز قورتی. چیکرتکه، اینه قارافی، کدسته کوبه‌لگی، چرکی، هم چیبنلر.

تام وناقص استحاله(میتامار فوز). بال قورتی، شبشه وقرمسقه.

حیواناتده سوق طبیعی (ینستینکت).

آلابوغا بالغی،

باقه وآنڭ اورچووی.

کله‌له یلان. چتغراقلی یلان. ریکونیراسیه. (قای بر حیوانلرنڭ اوزولگان اعضالرینڭ یاڭادن اوسووی).

حیوانات قدیمه حقنده قسقه‌قنه معلومات.

کوکارچن، آتا حیوان‌بلن آناحیوانلرنڭ طشقی‌کورنشده بربرسندن آیراووی.

ایچکلی حیوانلر، برتفج حیوانلردن: ات وپسی.

کوشی طورغان حیوانلردن: صییر.

طکار طوباقلی حیوانلردن: آط.

کیروچی حیوانلردن: قویان، تیین، وطچقان.

بعض بر حیوانلرنڭ موسمگه قاراب توسلرینڭ اوزگارووی.

کیت (بالینا).

مایمونلر.

حیوانلرنڭ هجوم ومدافعه اعضالری.

میمیکریا (حیوانلرنڭ جانسز نرسه‌لرگه اوخشاش بولولری). حیوانلرنڭ باشه‌گان محیطنه قاراب تورلی توسده بولولری.

حیوانلرنڭ جغرافی تقسیماتی.

∴

حیوانات درسلرندن شوشی یول بلن بارروده تیوش؛ الڭ اوّل بلانه بر صنفدن مشهور ودك بولغان بر حیوان حقنده مفصل معلومات بیروب صوڭره وقت صیدرغان قدر شول صنفدن بولغان باشقه حیوانلرنڭ خصوصیتلری طوغرسنده قسقه‌غنه معلومات بیرلور.

بر صندن بولغان حیواننڭ خصوصیتی تیکشرلگان وقته شوارق خصوصیت ایکنچی صنف حیوانلرده ده طابولسه، شول خصوصیتلی عمومیلشدروب معلومات بیر لور مثلا: سابیتورمك پارازیتلغن سویله‌کانده باشقه پارازیت بولغان حیوانلرنیه ایسکه توشروب اوتیلور.

بالالر اوچون منبعلر:

1. Райковъ. Человѣкъ и животныя.
2. Шимкевичъ. Руководство зоологiи для ср. уч. заведенiй.
3. Вагнеръ. Зоологiя для ср. уч. заведенiй.

اوقوتوچیلر اوچون منبعلر:

1. Мiръ: жизнь и ея проявленiя.
2. Шмейль. Животныя. Изд. [illegible]
3. Гетчинсонъ. Вымершiя животныя.

نباتات (دوامی).

حیوانلر بلان اوسملکلر اراسنده ایرما.

کرة ارضده حیاتنڭ باشلانوو (ام العضیره). کوب حجیرەلی اوسملکلرنڭ باشلانووی.

باقه‌ده گی وبوتا اوخشاشلی ابتدائی صو اوسملکلری وبولارنی میکراسقوب بلان تکشیرو. د زده‌گی صو اوسملکلری

گومبه‌لر: موقر، چوبره گومبه‌سی هم آچو، آرش آناسی، زهرلی گومبه‌لر (موخامور)، آق گومبه‌لر.

لیشایلر وآلارنڭ خلقتی.

دوری اوسملکلرنڭ صو اوسملکلردن حاصل بولووی

موکلردن عادی موك وباشقه‌لر، اشلان، آباقلر وبولارنڭ چچه‌کلی اوسملکلرکه یاقین بولولری.

آچق اورلقلی اوسملکلر: چرشی، قاراغای.

اوسملکلرنڭ نسکن نظریه‌سی، داروین نظریه‌سی.

اوقوچیلر اوچون کتابلر

1. Бон... Ра...
2. Ка...ецкинъ и Флеровъ
Уч. ботан. — II

اوقوتوچیلر اوچون کتابلر

1. Тимирязевъ. Жизнь растен.
2. Тим. Дарв. и его ученiе
3. Галiевъ. Основы ботаники

حكمتدن قسقەجە معلومات:

مادی ماشينالر. آرخيميد قانونی، هوا هم صو نصوسلری. بار ماشينالری. ياقتيلق. ياقتيلقنڭ تارالووی هم كيری قايتووی. ياقتيلقنڭ صنووی. اينكی باقی قايارەلان پياله‌لار وآلرنڭ استعمالی. ياقتيلقنی تداين.

مقناطيسيت. الكتريق ماشينالری. مواد الكتريق. غالوانيزم. الكترو-مقناطيس وآنڭ استعمالی.

* *

اوقوتوچيلر اوچون كتابلر:

1. Индриксонъ: Сокращ. учеб. физики
2. Пр...: Физика въ общедоступномъ изложении
3. Ш...: Пособие для пр... элементарн. опытовъ

شاگردلر اوچون كتابلر:

1. Барановъ: Нач. курсъ физики
2. Цингеръ: Начальная физика

طبيعياتنڭ متوديقەسی.

طبيعياتنڭ مكتبلردە اوقوله باشلاووی. اسكی زمانلردە طبيعاتنی اوقوتو اصوللری. طبيعيات درسلرن كورسەتوب اوقوتونڭ اهميتی. دقت بلەن قاراو هم تجربە. شاگرد اوزی تجربە قيلو هم استكشافلی اصولی. عامی سياحت (ايكسكورسيە) اصولی. معدنلرنی اوقوتو اصولی. نباتاتنی، طبقات الارضنی، تشريحنی وعلم وظائف الاعضانی اوقوتو يوللری. حيوانات ونباتاتنی اوقوتودە بيولوگيە قانونلرن ايضاح ايتو. كورسەتوب اوقوتو اسبابلری. اوزڭ ياصالغان اسبابلر. طبيعيات درسی اوچون ترسيمنڭ اهميتی. ابتدائی مكتبلردە طبيعيات پراغراممەسی. طبيعيات اوقوتور اوچون اوقوتوچيلر قوللانورلق صنعيات درسلكلرن جيناكلەو.

معلملر اوچون كتابلر

1) Пичкевич: Методика естествознания. Гердъ: Предметные уроки.

عملی ساعتلر ايله طاقتور اوچون معلملر:

2) Петересъ что говорят камни перевод А. П. Нечаева
3) Лондсберг В царствѣ лѣсов и полей
4) Аржанов Среди вод и болот
5) Огнев Жизнь лѣса
6) Полянскій сезонныя явленія
7) Морозов— Лѣс, как растительное сообщество
8) Шмейль Очерки из жизни растеній
9) Койгородов — Наши весенняя цвѣты г. I, II, III
10) Койгородов Наши лѣтнія цвѣты г. I, II, III
11) Койгородов Наши весеннія бабочки
12) Койгородов Собиратель грибов.
13) Ягодовскій Лѣтнія работы по естество знанію

وھاوم طبیعیه‌او چون کوبیکسه تشکیل ایتور اوچون منبعلار:

14) Павлович — Простѣйшія работы по изготовленію коллекцій.
15) Де Шагрен Приготовленіе біологических коллекцій дешевым способом.
16) Новорусскій — что дѣлать народному учителю Руководство по оборудованію школы.
17) Миллер—Акваріум.

اوقوتوچیلار اوچون منبعلار:

1) Половцев — Методика естествознанія
2) Полянскій — Методика Начальнаго естество вѣдѣнія
3) Райков Методика практических занятий по природовѣдѣнію.

ایکنچی شعبه اوچون عملیات بر غرامماسی.

طبیعیاتنك نظریاتی اوتکان وقتده عملی رومشده تجربه ایله کورسه‌تاورگه تیوش نەرسەلر.

١ ـ صو اوسملـکلرن هم کوبه‌لرنی میکر اسقوب آرقلی قاراو.
٢ ـ اینوزوریه هم ذات الارجل‌الجذریه صنفنه منسوب حیوانات سالـهلی میکراسقوب آرقلی قاراو.
٣ ـ باقلی باروب قاراو.
٤ ـ کوکرچن‌نی یاروب قاراو.
٥ ـ قویانلی یاروب قاراو.
٦ ـ ایلکتریك ماشیناسی ایله تجربه یاصاو.

۷ - گالوانیوسکی عنصرلرنی ترکیب ایتو.
۸ - معتبر ومستعمل بولغان آلات مکمیه‌لر ایله طانشو.

* * *

معلملر اوچون منبعلر:

۱ - نیقونوف نڭ Практич. Занятія по начальн Курсу природо-вѣдѣніе.
۲ - نیقونوف نڭ Жизнь растеній въ простѣйшихъ опытахъ.
۱ - رایقوف نڭ Методика практич. Занятіи по природовѣдѣнію.
۲ - پالوسف Практич Занятія по батаникѣ
۳ - رایقوف Практич Занятія по Зоологіи для начинающихъ.
٤ - رایقوف Первыя работы по анатоміи и Физіологіи

طبیعیات درسلرینڭ عملیاتی اوچون پراغراما.

طبیعیات درسلری قورصارده ممکن مرتبه تیوشلی تجربه ایله عملی روشده اوتیلورگه تیوشلی.

شونڭ اوچون طبیعیاتنڭ عملی درسلری اوچون ده طبیعیات درسلری وقتنده تیندی تجربه‌لر یاصارغه تیوشلی‌کنی کورسه‌تکان پراغراما عرض ایتلدی، که بو پروغرامانی توزیگانده ایکی تورلی مقصد کوزده طوتلدی:

بو عملی پراغراما معلملرگه، عمومی معلومات بیرو ایله برگه، معلملر اوزلری مکتبده طبیعیات اوقوتقان وقتده، طبیعیات درسلرینڭ عملیات وتجربه جهتلرن تیچوك قوللانورغه تیوش بولغانلغنده کورسه‌تمك وتوبره‌تمك.

صوڭره قورصارده معلم ولغان اوقوتوچیلار تورلی تجربه‌لرنی اوزلاری یاصاب، تورلی عملیاتنی اوزلاری اجرا ایتکاچ، البته مکتبلرینه قایتوب طبیعیات درسلرن اوقوتا باشلاغانلاریده، مکتبنڭ اسباب تعلیمیه‌گه بیك بارلی بولووینه قاراميچه طبیعیات درسلرن عملی ایته‌رگه اقتدار حاصل ایته‌چکلر هم شونی عملی ایته‌رلك ملکه آلاچقلاردر.

قورصلارده عملی درسلر نظری درسلر ایله برگه باررغه تیوشلی‌لر هم عملی درسلرنی ممکن مرتبه مکمل قویارغه طروشورغه کیرك. طبیعیات درسلری شول وقتده‌غنه بخشی هم کوتکان نتیجه‌نی بیره‌چکلردر. اگر طبیعیاتنڭ نظریاتی عملیاتی ایله برگه اوتیلسه، بو بیلك اولده مکمل بولماسه‌ده، فقط نظریاتنغنه بیك مکمل اوتوگه

قاراغانده كوب درجه نتيجه‌لی وفائده‌لی بولاچقدر. طبیعیات درسلرینک عملیات قسمن كوبره‌ك اوّلگی شعبه‌ده اوته‌رگه‌طوغرو كیلور. چونكه ایكنچی شعبه‌نك‌وقتی علمی سیاحتلارگه هم نمونه درسلرینه صرف ایتلو سببلی عملیات ایله شغلله‌نورگه وقت آزراق قالاچقدر.

علوم طبیعیه درسی اوقوتیلو لازم ایتلگان زورراق (آلتی صنفلی كبك) ابتدائی مكتبلرده، علوم طبیعیه‌نی تیوشلیسنچه قوبار اوچون اوقوتوچی علوم طبیعیه‌دن ییته‌رلك درجه‌ده خبردار بولورغه كیره‌ك؛ شول سببلی ولایتلرده‌گی قورصلارده طبیعیات درسلرن قویغان وقتده عامه‌لرگه‌طبیعیات‌دن‌عمومی معلومات بیررلك ره‌وشده كیگره‌ك قوبارغه لزوم كوربله‌در.

طبیعیات میتودیكه‌سنه كیلگانده، طبیعیات‌نی اوزن بر قدر علمی طوروب آنلك میتودیكه‌سن ئویره‌تو بیك اولقدر‌ه‌اثه‌لی‌بولوب چقار توسلی كورلمی. شونلك اوچون میتودیكه ایكنچی قسم پراغرامماده‌فقه كورسه‌تلدی. اوقوچیلار اوچون باورگه تیوشلی بولغان معلومات طبیعیه بیك كیلك وكوب بولغانغه كوره، طبیعیاتنی ایكی قانتسینه‌تركه - مركزگه بؤلوب‌ایكی‌یل اوقوراق یاصاو‌معقول طابلدی. شونلك ایله برابر، ر یل قورصلارده بولوب، پراغرامماتك‌اوّلگی قسمن‌اوتكان اوقوتوچی، نیندی بولساده بر سبب ایله، ایكنچی یلنی قورصلارده بولا آلمیچه قالوب، پراغرا‌ممانك ایكنچی قسمن اوته آلماسه‌ده، اوّلگی قسم پراغرامماتی اوتو ایله اوزنده تام بر معلومات قالدرا آلاچاقدر. پراغرامما توزلگانده پراغرامانك شول یاغینه خصوصی اهمیت بیرلدی.

پراغرامانك برنچی قسمنده توبه‌نده‌گی قسملر بیلگوله‌ندی:

١ - جمادات (معادن ه. فیزیكه اوچون كیره‌ك قدر كیمیادن معلومات).

٢ - نباتات.

٣ - حفظ الصحة اوچون كیره‌ك بولغان‌قدر اعضا* انساننك تشكلاتی ووظیفه‌سی.

پراغرامانك ایكنچی قسمنده توبه‌نده‌گی قسملر بیلگوله‌ندی:

١ - حیوانات.

٢ - نباتات (دوامی).

٣ - فیزیكه‌دن معلومات.

٤ - طبیعیات میتودیكه‌سی.

جغرافیا پروغرامی.

برنچی شعبه اوچون (هفته‌که ٣ ساعت)

خریطه‌نی آکلاب اوقو:

رسملر هم پلان، جغرافی تولچه‌ولر حقنده، اوزونلق (طـول)نی هـم سطحنی تولچه‌و. ماسشتاب حقنده، ماسشتابنک زورایووی هم کچره‌یووی؛ بر ماسشتابده تورلی نه‌رسه‌لرنک سطحلرینک کـورسه‌تلووی بـر سطح - площадь- ده نیندی بولسه بر نه‌رسه‌نک موقعن بیلـگوله‌و. پلان، اوق هم آنک اطرافی، خط نصف النهار آرقلی افقنک طرفلرینی طابو اصولی. قاپاس هم ساعتلر.

پلان هم خریطه. محلی اورننک (شهر، آول هم آنک اطرافلرینک) پلانیندقاراب ماسشتاب یاساو هم شول حقده مسئله‌لر حـل ایتو. شول طریقه، پـاندریج روسیه خریطه‌سنه‌کوچو. جغرافیا حقنداهنداثی معلومات هم شول معلومات بوینچه‌خریطه‌لر حزو. فره‌نک‌تیره‌لری هم рельефъ لری - قالقو - اویـصو بیرلاری.

خریطه‌ده‌بیرنک اوستنده‌کی‌قالقو - اویصو بیرلرن (مثلا طاو، بایلا، صره‌طاو، دیکگز تیره‌نلکلرن) ترسیم ایتو. طاونک بیوکلـگن تولچه‌و. طاونک بیوکلـگن بـاروبیتر ایله هم هندسه قاعده‌لری ایله تولچه‌و. خط مستقیم‌لی هم خط منحنی‌لی دیاگرامه‌لر حزو. بر سطحنی تولچه‌و. سطحلرنک بر برینه نسبتن خط مستقیم‌لی دیـاغـرامما ره‌وشنده ترسیم ایتو.

بیر اوستی‌نک ره‌وشلری‌هم آلارنک اوزگارولری: (جغرافیای طبیعی هـم بیر قاطلاولرینک اوزگارشلرندن معلومات).

١ - قره‌ده‌کی صولار: بیر آستنده‌گی، آغم هم طورغون صولار. صونی‌سگدره طورغان هم سگدرمی طورغان بیر قاطلاولاری. صونـک بیوکلـگن بیلـگوله‌و. آرتیزان قویولاری، چیشمه‌لرنک ظهوری.

صونک یوو هم ترتو قوتی. معدن صولاری. یلغه ساحللرینک هم یوللرینک اوزگارشی. ارغاناق (جنغل) هم اوچـانصو (شلاله‌لر)لار. اویلما هم مغاره‌لرنـک ظهوری. ده‌لته‌لر هم لیمانلرنک ظهوری.

کرهٔ ارضنک هوا قاطلاوی، هوانک دوملغی، تضییقی هم‌جلنووی آراسنده‌غی علاقه‌لار. جیل، یاغمر، قار، بوز هم باشقه کوکدن یـاوا طورغان نـه‌رسه‌لر. صو اوبقتی (کرده‌آب). جیللرنک کوچلری هم آلارنک ایـسو یاقلاری. دائمی هم غیر دائمی جیللر. هوای نسیمی‌نک سطح ارضغه تأثیری.

قوم طاولاری، صـر قوم طاولاری - (Барханы) ؛ هوانڭ جلوووی هم صالقنا بووی. صونڭ طوڭاطورغان وقتده‌غی قوة املا کیه‌سی؛ شول قوت ایله طاولارنڭ یه‌رلولری. هوانڭ یوغاری قاطلاولارنده‌غی جلیاق هم صووقلق. قارلی طاولار. طاو صرتلارنده‌غی قارلارنڭ طوپلانو هم کیه‌واری. طاو بوزلاری. طاو بوزلارینڭ کوچی.

بیر آستنده‌غی جلیاق. شاختهلرده شوشی جلیلقنی تیکشرو. بیرقابغی. بیرنڭ اوزه‌کی. بیر اوزه‌کی‌نڭ حرارتی‌نڭ کیه‌ووی طاولارنڭ ظهوری. قاطلام هم کیسه طاولار. یانار طاو هم بیر تتره‌ولر. یانار طاودن چققان طاشلار.

۳ - کره‌ارض اجسام سماویه‌نڭ برسی:- (جغرافیای ریاضیه‌دن معلومات). بیرنڭ (یومریلغی) کره‌لگی اثبات. بیرنڭ زورلغی هم حرکتی - تؤلك هم‌ینوی حرکتی کون برله تونڭ آلمشنووی خط نصف النهار هم طول دائره‌لری. طول دائره‌لری طول دائره‌لرینه‌قاراب کون - تونڭ اوزگارشی. یل موسملاری. تقویم: (یاڭی هم ایسکی استیللر حقنده معلومات). منطقه‌لر؛ مدارلر. خط استوادن باشلاب مسافه‌نی بیلگوله‌و. عرض‌لر حقنده. طول وعرضلارنڭ چلتری. بر نقطه‌نڭ طول وعرضن بیلگوله‌و. تیمر قازق یولدزی. اوقنڭ جهات اصلیه وعرضیه‌لرن یولدزلار آرقلی بیلگوله‌و. عالم شمس. کواکب ویولدزلر. قویرقلی یولدزلار. کره‌ءسماوی‌نی جننکله‌و. کره‌مجسمه، خریطه، کرهٔ مصنوعه. کرهٔ مصنوعه هم خریطه‌لرده جهات اصلیه‌نی بیلگوله‌و. محیط دیڭگزلرن هم قطعه‌لرنی وآلارنڭ زورلقلارن بیلگوله‌و. شمالی هم جنوبی نصف کره‌لر. قطعه‌لرنڭ، بیوك طاولارنڭ، قره آراسنده‌غی دیڭگزلرنڭ ترتیبی. جنوبی قطعه‌لر.

٤ - هوا - погода - هم اقلیملر حقنده معلومات:

منطقه‌لر. شوشی محلنڭ هواسی. هوانڭ اوزگارشی.

طاو طاشلارینڭ اوزلرینه قویاش جلیلغن سڭدرولری سببلی اورتاچه جلیاقنڭ اوزگاروی.

یاغمات. دیڭگز آغملری: خط استوادغی هم جلی وصالقون آغملر. هوالمشتریم. دیڭگز آغملرینڭ اقلیمگه تأثیری.

اقلیمنڭ قواعد حکمیه وجغرافیه‌نڭ یکونی ایدوکی حقنده معلومات. دیڭگز هم قره اقلیملری.

٥ - اقلیم و آنڭ حیاتقه تأثیری:

حیوانات ونباتاتنی جغرافیه نقطهٔ نظردن قاراب تورلرگه بولو. تۇری

حیواناتی هم ملنی اوسملکلر، آدملرنڭ جنسلری (عرقلر). نەوس انسان، انسانلرنڭ طغزاوطرەان بیرلری حقنە. انسانلرنڭ حیات وطورمش رەوشلری، دولت (پادشاهلق) حقنە.

٦ - آوروپا و آسیای روسی‌نڭ خریطەسن مطالعه ایتەرگه تویرەنو:

روسیەنی طبیعتی جهتندن بۆلو وشول بۆلکاردەکی طبیعت وحیات‌مناطرەلری (پرافیسور تانفیلییف‌نڭ اثری بوینچه) : ١ـ طوندرە، صازلق هم اورمان‌قسمی. ٢ - قول بویلاری‌هم قاطقاش اورمان‌قسمی. ٣ـ قارا طوپراق دالالاری‌قسمی. ٤ـ صحرالر قسمی. ٥ - قریم‌نڭ جنوب ساحلی قسمی.

آوروپای روسی‌نڭ سودا وصناعت مرکزلری ایله‌طانشو: بالطق دیڭگزی ساحللری؛ مسکەوتیرەلری؛ اورال‌دون‌دەغی معادن اوچاقلری، خزر دیڭگزینڭ آلشیرون یارم آطەسی.

طوغان ئولکه (родной край) نڭ:

ئولکەنڭ اوتکان زمانەغی کیولوغیەسی. طوغان‌ئولکەنڭ قالقو-اوپسو بیرلری معروف طاو طاشلری هم طوپراغی‌نڭ ماهیتی.

طوغان ئولکه اقلیمی‌نڭ طبیعتی. موسملرنڭ طبیعتلرن (Общая харак- بیلگولەو. طوغان ئولکەنڭ صوغارلووی: کوللری یلغه ونهر- теристика) لری؛ یر آستنەغی صولری؛ طبیعی‌صولر حقنەغی معلومات: صرماهیتی. صونڭ طاشو - Разлив - لری، صونڭ توبی، آغم صولارینڭ کیترە طورغان فائدەلری (خدمتلری)، یلغه صواریننڭ کوچ وقوتندن استفاده ایتو،

طوغان ئولکەنڭ معروف اوسملکلری. ئوسمڭ لاندشافتلرندن معروفرەکلری: اورمان، دالا بولوتاقلار...... خلق آراسنده معروف وکوپ طارالغان حیوانات، نەوس. آنڭ ەددی هم طغزلغی. طوغان ئولکەدە یشی طورمان خلقلر، آلارنڭ عرف وعادتلری، کسبلری (ایکون‌ایکو، حیوان آصراو، طاو صنعتی وباشقەلار). طوغان‌ئولکەنڭ اقتصادی حالی؛ مدنیت ومعارف اشلری؛ یوللر؛ طوغان ئولکەنڭ روسیه‌دولتنه‌باغلانشی؛ ئولکەنڭ سورت اداره‌سی؛ ئولکەنڭ سودا وصناعت مرکزلری. طوغان ئولکەنڭ (تاریخی، دینی، ملی ومدنی اثرلری)اوتکان زمانەغی هم حاضرگی خاطره واثرلری.

I اوقوتوچیلر اوچون جغرافیانڭ عمومی مسئلەلرینە عائد منبعلر:

1- Мушкетовъ, Иностранцевъ, Классовскій, Зупанъ, Браунвъ, Линдеманъ, Огъ لرنڭ ـ جغرافیای طبیعی هم غیولوغیه حقلندەغی زور اثرلرندن ـ بوەی

2- Петерсъ—что говорятъ камни

3- Нечаева и Лункевичъ Научно популярныя книги

4- В. К Агафоновъ—Настоящее и прошлое земли

5- По Математ. географіи и астрономіи учебники Страгонова, популярныя книги Клейна, Фламмаріона

6- по бот. и зоологич. географіи Никольскій Мензбиръ Вармингъ.

7- Э. Реклю—человѣкъ и земля.

8- Эккардъ.—Климатъ и жизнь.

9- А. Н. Нечаевъ—Картины родины.

10- По родиновѣдѣнію а) Энциклопедическіе словари

б) Россія—много томн. изд. подъ редак. П. П. Сем. Гн. П. Семенова Тянъ шанскаго в) Великая Россія—мног. томн изд. подъ редак. проф. Д. Н. Анучина.

г) Статистика губерн. и уѣзд. земствъ

II ـ برنچی شعبە اوچون جغرافیا یوقودیکەسنە عائد منبعلر:

1- И. Михайловъ—чтеніе плановъ и картъ

2- Лесгафтъ—курсъ Элементар. географіи

3- М. И. Усковъ—Математ. географія въ начальн. курсѣ

4- Непериодич. издан. "Географія въ школѣ и Естествознан, въ школѣ".

5- О. Полетаева—три года препод. естествознан. и географ.

6- О. Полетаевъ-Второй годъ изученія географ.

7- Донъ В. и Тикнеръ ф. наглядная географія

8- Вольтеръ-Первые шаги въ наукѣ о землѣ

بالەلر اوچون منبعلر:

Элементар. учебники начальнаго курса географіи для средн. уч. завед. Березина, Крубера, Григорьева, Иванова.

جغرافیا پراغرامماسی.

ایکنچی شعبە اوچون (هفتەدە ۲ ساعت)

آ- کرۀ ارضنی طبیعی جهتدن تورلی قسملرگە بولوب، شول قسملرنڭ احوال طبیعەلری و آلاردەغی حیات ایلە طانشو.

I آسیا. آسیا کرۀ ارض قطعەلرندن طبیعت و اقلیمی بر بر ینە مباین بولغان ئولکەلردن عبارت بر قطعە. آسیادەغی تفتیشات وکشفلر (مارقو ـ پولو هم پرژوالسکی لرنڭ سیاحتلری).

آسیا خلقلرینینگ حیات طبیعیه و عرف، عادتلرینه عائد منظره‌لر:

آسیانینگ ایچکی هم شرق قسمی- (مدنیت قدیمه آثارینه بیشیک طورغان تورلی تورلکلار). مانغولیا هم تبت- بیر یوزده اینگ زور صحرا و دلالر. قطای. قطای بیری اینگ منبت یرلردن. قطای اینگ ایسکی مدنیتنینگ بیشیگی، قطایده مسلمانلر. یاپونیه- یاپونیا شرقنینگ اینگلترهسی. آسیای وسطی و ترکستان. ترکستاننینگ بای بلغی، خلقلری هم عرف و عادتلری.

جنوبی آسیا- هندستان- هندستان تورلی عجائبلر مملکتی. هندستاننینگ حاضرکی اهالی حالی. هندستانده مسلمانلر. هند قطعی هم مالدیو جزائر مجموعه‌لری. آلتینگ یابار طاولاری، آسیا ایله آوسترالیا آراسینده‌گی آطا کیسه‌کلری.

غربی آسیا- (غربی آسیا زور یابلا هم اولرکه مالک و تاریخده‌ای بر بیر). آناطولی، آناطولی خلقلر آراسینده‌گی مناسبت اوچون واسطه بولغان بر مملکت، قفقاز، مسیوپوتامیا (الجزیره). عربستان. (عالی دین اسلامینینگ طوغیلگان یری). ایران، سوریه، فلسطین.

شمالی آسیا- قاتی طبیعتلی چکسز زور نیکز یر. سیبر هم توران اووه‌سی.

II - آفریقا- پورتکیزلرنینگ آفریقاده‌گی کشفیاتلاری. آفریقانینگ ایچکی طرفلرن تفتیش‌لر. (Левингъ — стонъ هم Стэнли) لرنینگ سیاحتلاری)

آفریقانینگ حیات طبیعیه هم عرف و عادتلریدن منظره‌لر:

شمالی آفریقا- نوبی هم مصر. صحرای کبیر، آطلاس مملکتلاری. آفریقای وسطی: مرکز آفریقا معروف خط استوا قطری. مرکز آفریقانینگ سودا اورنی و مستملکه بولو هم قوة انباتیه‌سی جهتلرندن بولغان قیمتی. قونغو نهرینینگ حوضه‌سی- ماطور اسمی جیبر اورمانی ایله قابلاولی تورلی هواتقه‌ای هم بیوک مابت بولغان بر یر. شرقی آفریقاده‌گی کوللی تولکه. کینه عاوی. سودان. سودانده ایکون هم قول اشلری، سودانده عرب دولتلرن تشکیل ایتوکه امکان. حبشستان. حبشستاننینگ اقلیمی هم محصولاتی. جنوبی آفریقا.

III - آمریقا- . آمریقانی کشف ایتو هم آنده خلقنینگ کوچووی. (فاوه‌بو هم ماکیلاننینگ آمریقاغه سیاحتلاری.)

آمریقا حیات طبیعیه هم عرف و عادتلریدن منظره‌لر:

شمالی آمریقا- . بوز صحراسی بولغان کروئنلندیه آطه‌سی. کوللر هم نهرلرکه بای بولغان قنادا مملکتی. جماهیر متفقه، جماهیر متفقه آمریقانینگ بیوک دولتلرندن. جماهیر متفقه آمریقاغه مدنیت اورنلاشدرووده باش مملکت. جماهیر

منده‌نڭ طبیعتنڭ تورلی عجائبلرینه‌نی بولغان عرب یاغنده‌غی طاولی یایله قسمی. ایگون محصولاتنه بای بولغان میسیسیپی نهری حوضه‌سی. آللیگان طاولری هم سودا وصناعت اوچون بیك اوڭغایلی بولغان شرق طرفلری. میکسیقا.

آمریقای وسطی. - آمریقا وسطی اوزی برقطعه. پاناما قنالی وآنڭ اهمیتی. آنتیل آطه‌لاری وآنده‌غی اسمی بیور محصولاتی.

جنوبی آمریقا. - آنده طاولاری. آمازون نهری حوضه‌سی. غوایانا. برازیلیا.

IV - آوستزالیا. - آوستزالیاده هم بحر محیط کبیرده‌گی کشفیات، هم اول طرفلارغه خلقنڭ هجرتی. آوستزالیانی تعتیشات. توب قطعه هم آطه‌لاربنڭ طبیعتلری. علی هم کیلمشه‌له خلقلارنڭ عرف وعادتلری.

V - قطب قطعه‌لری. نانسه‌ن، پیری اسقوتتو هم آموقسه‌ن لرنڭ سیاحتلاری. قطب جنوبی قطعه‌سن کشف ایتو.

VI - آوروپا. - آوروپا کرهٔ ارضنڭ ایڭ مدنی قطعه‌سی. آوروپانڭ احوال طبیعیه‌سی (آوروپانڭ کرهٔ ارض قطعه‌لری آراسنده مرکز اورننی طوتووی، آوروپانڭ قالقو-اویسو بیرلاری وآلارنڭ تؤزلری، آوروپانڭ ساحللری، اقلیمی‌نڭ خوشلغی، اقلیمی، طبیعی‌بایلقلاری). آوروپانڭ طبیعتی‌نڭ مدنیتکه تاثیری، آوروپانی طبیعی جهتندن بۆلو. آوروپانی سودا وصناعت، ایگون ایکو، خلقلاری (گیرمان، رومان، اصلاوه‌نلر هم قاطناش خلقلار) نقطهٔ نظرندن بۆلو. آوروپانڭ سیاسی جهتندن بۆلنووی.

روسیه. - روسیه آوروپانڭ شرقنده ایڭ بیوك بر مملکت، روسیه‌نڭ اشغال ایتکان طبیعتی صارتن ایلقی. روسیه‌نڭ احوال طبیعیه‌سینڭ خاراکتری هم شوشی خاراکتارنڭ سودا، وصناعت ومدنیت جهتندن آرتده قالووغه تاثیری، روسیه‌نڭ حاضرگی اقتصادی حالن کورسه‌ته طورغان استاتیستیکه معلوماتی.

ب - ابتدائی درجه‌ده جغرافیا میتودیکه‌سی.

جغرافیانڭ ان بر اوچلغی هم مکتبلرده اوقوتیلووی. جغرافیانی نوه‌لرگه بولو. جغرافیانڭ مندرجاتی. وطن جغرافیاسی، جغرافیانڭ ایڭ اوّلگی اوقوتیلورغه تیوش قسمی. جغرافیانی اوقوتونڭ طبیعتی-خاراکتیری هم содержание-(مندرجه) سی، ابتدائی جغرافیانی اوقوتو اصوللری. جغرافیا اصول تعلیمنده اساس اصوللری: آنالیز هم سینتیز اصوللری.

گیلیتز، قانتسیز (مرکزیت)، قانسترو کتیونی، آسوسیاتسیا هم группир-
o اصوللری.

جغرافیا درسلرنده اصول معاینه Наглядность هم اصول предметность
جغرافیا درسلرنده خریطه‌نینگ ایکی هم مکتب اسبابیدن بولووی، خریطه و آطلا-
سلرنی جنقلەو разборъ ، بوندن معاینه اسبابی: رسملر، مادەلر، پریبورلار،
لورلی تجربه و تیکشرو - наблюденіе لر، صیاحت و ایکسکورسیه‌لر، عامی سیاحتلر حقنده
ی ادبیات.

جغرافیاده لابراتوری میتود هم عملی درسلر. جغرافیا درسلرنده‌گی عملی
اجرآت نینگ خاراکتیری هم содержаніе (مندرجه) سی.
مسافه‌نی اولچەو. خریطه و پلانلرنینگ ماسشتابلرن اشلەو.
جغرافیا درسلرن یازدرو- Письменныя работы- خریطه و دافر اسمالر
یاصاو. مادەلر یاصاو، ترسیم هم بالچقدن یاصاو، Лѣпка.
ابتدائی جغرافیانینگ پراغراماسی. اسباب تعلیمیه و درسلکلرنی جانکلەو.
اوقوتوچیلار اوچون کیرەک بولغان ادبیات، بالالر اوچون کتابلر. معلومات جغرا-
فیه‌گه‌ائد اوقو کتابلری. جغرافیانینگ عامی اوقوتوچینینگ شخصی اوقوتوچینینگ عامی حاضر-
لکی، اوقوتوچینینگ معتبرات مستقل‌لیکه قابلیتی، اوقوتو اشلرنده‌گی صلاحیتی هم
Активность؛ درسلرنی حاضرلەب قویو.

اوقوتوچیلار اوچون Страновѣдѣніе دن منبعلر:

1) Л. Д. Синицкіи. Внѣевропейскія страны.
2) Синицкій. европа.
3) „Внѣевр. страны“ под. ред. В Сиверса, русск. въ пер. изд. Т-ва „Просвѣщеніе“ 6 томов.
4) Э. Реклю. человѣкъ и земля.
5) К. Гассертъ изслѣдаванiе полярныхъ странъ.
6) А. Геттнеръ. Европейская Россія
7) А Курдовъ. Отечествовѣдѣніе
8) Д. И. Менделѣевъ. К познанію Россіи съ дополненіями
9) Статистич ежегодники разныхъ вѣдомствъ.

طالبلر اوچون منبعلر:

1) Учебники по географіи внѣевропійскихъ странъ, Европѣ и Россіи, напр. Лесгафта, Крубера (4 авторовъ), Иванова.
2 Географическія хрестоматіи. Крубера 4 авторовъ, Лангвагена.

3) Книга и брошюры слѣдующихъ авторовъ: Анисимова, Н. Березина, В Лункевича, Б Львова, Э. Пименова, Рубакина, М. Слѣпцовой. С. Меча, Р. Киплинга, С. Бобина, Э Сно, М. Круковскаго С Максимова Мамина-Сибирякова, Пришвина.

اوقوتوچیلار اوچون جغرافیه میتودیکهسندن منبعلر:

1. Э Ю. Петри —Методи и принципы географiи
2. -О приподованiй географiй.
3. С. Мечъ географiя, какъ наука и учебный предметъ.
4. С П. Аржановъ. Методика начальнаго курса географiи
5. А. П. Нечаевъ. О преподаван.и начальной географiи
6. А. Гейки. О преподаван.и географ.и.
7. Я. И Рудневъ О преподаван.и географiи въ начальной школѣ

جغرافیا فنندن منبعلر کورسهته طورغان کتابلر:

1 Указатель научно - популярн книгъ по географiи Изд Подвижн Музея учебныхъ пособ.й

2 Справочная книжка - приложенie къ учит. записнои книжкв, изд. „Сотрудникъ"

3 С. П Аржановъ Методика начальнаго курса географiи.

⁂

جهیکی قورصلار اوچون یاصالغان بو پراغرامما ایکی قسمگه بولنوب یاصالدی. برنچی قسم جغرافیادن منوعهی خبری یوق دورلك درجهده معلوماتلاری آز بولغانلار اوچون، اما ایکنچی قسم ایسه جغرافیادن بر قدر خبری بولوب، خریطهنی آڭلاب اوقی آلا طورغانلار اوچون، برنچی قسم پراغرامماده اوّلاساسلرگه جغرافیانڭ طبیعیدن معلومات بیروب، جغرافیانڭ یرنی تویرهته طورغان، (землевѣдение) ایکان آڭلاتورغه طروشلدی. صوڭره شول جغرافیادن درس بیرگان وقتده، بو یولی جغرافیانی اوقوتو اصول و اساسلرندنده معلومات بیره بارو، صنفده جغرافیا درسلرن شاکردلرگه نیچوك بیرورگه ایکانن کورسهته باروده آله طوتلدی هم قورصلارده جغرافیا اوقوتوچی ذات بونی شولای اشلهرگهده تیوش بولاچقدر.

برنچی قسم پراغرامماسی ایکسیه طرزنده اوقوتلودن بیگرهك درس رهوشندهرهك اوقوتلوب، سامعلر ایله جشرهق مصاحبهلر، ایکسکورسیهلر، اجرآت عمایهلر یاصاو هم هر بر احوال طبیعیهنی علنه (البته اول یرده بولمی طورغان نهرسهلر مستثنی) صناب قاراولار ایله اوقوتلورغه تیوش. تابنکه سامعلر جغرافیادن طولی

معلومات وآڭ آلا آسونلارده شوندی اوق طولی معلوماتنی اوزلریده بوتەنلوكه بیرلك بولسونلار. خریطەنی آڭلاب اوقوغەده آیرم اهمیت بیرركه هم اوزینڭ طوغان ایلی حقنده بخشی معلومات و Представление بیرركه طروشورغەكیرەك.

ایكنچی قسم پرافراغا قطعەلر حقنده معلومات بیرو هم جغرافیانڭ میتو-دیكەسی حقنده قصقەچه معلومات بیرو اساسلرینه قورلوب توزلەدی.

تورك ـ تاتار پیداگوگیاسینڭ تاریخی

(ایكنچی شعبه اوچون هفتەگه ۲ ساعت)

تورك ـ تاتار پیداگوگیاسی تاریخنده مهم دورلر واول دورلرنڭ خصو-صیت وامتیازلری:

۱ ـ دور. تورك ـ تاتارلرنڭ اسلام قبولندن الكەگی زمانلرده بالالرده تربیه روشی: ابرەهم قزبالالر تربیەسی.

(بو دورگه عائد ماتیریالارنی ملی تاریخەرغه دائر اثرلردن ملی مقال ومكا-یەلردن تابارغه ممكن).

۲ ـ دور: دینی تربیه. بو دورده تربیەدن توب مقصد.

ا) عرب تلنده تألیف ایتلگن تربیه واخلاق كتابلری، خصوصا تورك ـ تاتارلر آراسنده قوللانلغانلری (تعلیم المتعلم، ایها الولد، عین العلم، شرعة الاسلام، مفتاح الجنان، انیس الجلیس وباشقەلر)، بو كتابلردەغی تربیەگه دائر فكر ومقصدلرنڭ خصوصیتلری؛ بو دورده بالالرغه باشلاب ئویرەتلە طورغان تەر-سەلر، (شورا مجلەسی ۱۳ سان، اوغلانو ویاكی قیز ئەلەسن قارا)؛ ایلك تلك میدانغه كیلگان اوقو اورنلری، آلارنڭ قورولوشلری، اوقوتو ـ اوقوتو ترتیبلری اوقوتو-چیلر (آبز آغایلر، آبز ئبیلر) اوقولا طورغان تەرسەلر، یازو ئویرەتو.

داغستاندن اوقوب قایتقان عالم هم آلارنڭ شاكردلرینڭ بو بولەگەغی خدمتلری. ب) محله مكتبلری؛ محله مكتبلرینڭ اچكی قورولوشلری، اوقوتوچیلر: ملالر، مؤذنلر، خلفەلر اوقولا طورغان تەرسەلر، درسلكلر، اوقوتو اصوللری (شورا ۱۳، ۱۴، ۱۵ عدد؛ وەنگیر غدومنڭ آول مكتبنده اوقووی؛ ایسكی مدرسه حیاتندن آلنوب یازلغان (ذ. هادی هم بوتەنلرنڭ) باشقه اثرلر.

اسخولاستیق (بخاراغه باروب اوقو) دورینده مكتبلرنڭ سانی آرتو؛ قشقار، مەچكەره، قازان، طرویسكی، كبی شهرلرده مشهور مدرسەلرنڭ میدانغه كیلووی، مدرسەلرنی میدانغه كیتروچیلر، مدرسەلرنڭ اچكی قورولشی، اوقولا طورغان فنلر، اوقوتوچیلری، اوقوتو اصوللری، باشلاب میدانغه كیلگان مدرسەلر وآلارنڭ خصوصیت وامتیازلری.

(بو حقده «آثار»نڭ مشهور علماءنڭ ترجمه حاللری بیلدرگان جزءلری، مستفادالاخبار، مجموعه‌سی کبی اثرلر مأخذ بولا آلالر.)

۳ـ دور ـ انتباه وتجدد دوری.

مدرسه‌لرنی اصلاح ایتو فکری طوو. مدرسه‌لرنی اصلاح ایتو حقنده حسین فیضخانوڤنڭ لایحه‌سی («آثار» ۲ نچی جلد، ٤۳۲ بیتکه قارا) مرجانی، اسماعیل غصپرینسکی وباشقه‌لرنڭ بو حقده‌گی‌فکرلری اصلاح، ایتلگان مشهور مدرسه‌لر وآلارده اوقولغان فنلر هم بو مدرسه‌لرنڭ تعلیم وتربیه‌گه تأثیرلری، مسلمانلر توچون آچلغان روسچه اوقو اورنلری، آلارنی آچودن کوزده طوتلغان مقصدلر، آلارنڭ قورلوشلری وآلارنڭ ملی واجتماعی تربیه فکرینڭ تارا لووینه تأثیرلری، اصول جدیده مکتبلری، اصول جدیده مکتبلرینڭ ایچکی قورو لوشلری، آلارده اوقولا طورغان فنلر، اوقوتوچیلری، باغچه سرایده، اورنبورغ قارغالیسنده، برنچی مرتبه آچلغان قسقه وقتلی قورسلر، آلارده اوقولغان فنلر، بو قورسلرده اوقوتوچیلر. (غلی.بای واحمد بای رساله‌سی، ترجمان غزیته‌سینڭ ۱۸۹۷ سنه‌سندن ٤۰۹ آراسنده چقغان سانلری، الاصلاح غزیته‌سی) قز بالالرغه خصوص مکتبلر آچلو، اصول جدیده مدرسه‌لرنده اوقولا طورغان فنلر، آلارنڭ ایسکی مدرسه‌لردن آیرمالری،بو مدرسه‌لرده اوقوتوچیلر،دارالمعلمین، دارالمعلمات آچو فکری طوو.

مدرسه‌لرده یڭا گوگیله اوقوتلا باشلاو.

تورك ـ تاتار تلنده تعلیم تربیه‌گه دائر کتاب ورساله‌لر، مجله‌لر میدانغه کیلو (معلم، مکتب هم اوقوتوچی ژورناللری).

تورك ـ تاتار تلنده‌گی تربیه واصول تعلیمگه دائر کتابلر:

۱ ـ رضا قاضی. تربیه‌لی بالا،
۲ ـ » شاکردلك آدابی
۳ ـ » نصیحتلر
٤ ـ » آداب تعلیم
٥ ـ کریموف ف. معلم ومربیلره رهنما I ـ II نچی جزء.
٦ ـ کمال سراج‌الدین ـ تعلیم‌الادب‌فی تربیة‌الولد

٧ - عبدالرحيم الامینی - اصول تربیه وتعلیم

٨ - کاظم، م. تربیه تاریخی

٩ - شفاسی، ع. فن تدریس

١٠ - اسپنسر - تربیه

١١ - آلمنا هایف، د. آنالر الفباسی

١٢ - حسن توفیق. پداکوکیهٔ علمیهٔ وعملیه. I - II نجی جزءلر

١٣ - رضاقاضی. کتاب الاعتبار (بوننك بعض بر بابلری)

١٤ - عبدالرحمن سعدی - تعلیم و تربیه فنی.

اعتذار.

پروغرامه‌نی توزوکانده معارف نظارتینه پروغرامه‌نینگ ممکن قدر تیز طارالوب ولایتلرده فورس آچیلا باشلاوینه قدر اوقوتوچیلر ایچون شول پروغرامه‌غه موافق حاضرلك كوروب قویارغه فرصت قالووی کوزده طوتلدی.

شونینگ ایچون معارف نظارتی، بوندا‌ین پروغراما توزکان وقتده اشله‌نرکه تیوشلی اشلرنی تماملیه اورنینه کیتورلدی، دیب ئه‌یته آلمی. بو پروغرامه‌نی توزکان وقتده احوال وفرصت مساعده ایتکان قدر پراغرامه‌نینگ جیتوشلکلی بولو وینه طرشقانن بلدیرو ایله برابر، معارف نظارتی بو پروغرامه‌نینگ کیمچیلکاری بولوونده انکار ایته آلمی. بو پروغرامه‌نینگ معارف نظارتینه حاضرده‌نوله معلوم کیمچیلکارندن برسی اصطلاحلر مسئله‌سی بولاچاق. (املا خطالری ده‌بیك کوب بولسه‌ده بو البته پروغرامه‌نینگ طشقی یاغیغنه).

عموما فنون جدیده درسلکلر بیزده مقبول ونفیذان اصطلاحلر بولمادیغندن وبو مسئله‌نینگ، عملی نتیجه‌لر کوزده طوطیلوب اشله‌نکان، بر پروغراما مناسبتی برله‌گنه اشله‌نه‌چه‌ك بر اش بولمایچه، اوزاق تیکشرولر تلی طورغان بر مسئله بولغانلقندن، بو کیمچیلکیزنی طوترونی، حاضرگه معارف نظارتی مقصد ایتوب توته آلمادی.

شونینگ برله برابر پروغرامه‌ده اصطلاحلر خصوصنده‌غی بعض بر یاڭلغلقلرغه‌ده، معارف نظارتی، پروغراما برله استفاده ایتوچیلرنینگ دقتن جلب ایتونی تیوش طاپا.

پروغرامه‌نینگ بوطبعی برنچی تشبث بولغانلقدن بو پروغراما برله استفاده ایتوچی اوقوتوچیلریمز وقتی برله پروغرامه‌نینگ تورلی قسمینه عائد اوزلرینینگ فکرلرن نظارتقه بلدرسه‌لر آفرنلاب بو یولده‌غی کیمچیلکاریمزنی طوطرواشته زور یاردم ایتکان بولاچقلر.

معارف نظارتی محترم اوقوتوچیلریمزنینگ آیروچه دقتن اصطلاحلر مسئله‌سنه جلب ایته.

معارف نظارتی.

بو اثرده مسامحه ایتلگان مهم خطالرنك تصحیحی:

صحیفه	یول	خطا	درست
۳	۲	اوقوچیلرمزنك	اوقوتوچیلرمزنك
۱۰	۲۶	ایکی:	ایسکی،
۱۲	٤	دورنده ماتیریال	دورنده مطبوع ماتیریال
۱۲	۸	باشقه اثر	باشقه مطبوع اثر
۱۷	۲۵	مبسوط.	تناسب مبسوط.
۱۹	۳۱	ایدەنلده	ایدەننك
۲۲	۱٤	Катвх.	Катех.
۲۳	۱۰	Елвниц.	Ельниц.
۲۳	۱۲	Еругален	Ерузалем
۲۵	۱۵	نفسیه	نفیسه
۲۵	۲۹	Хрузинъ	Харузинъ
۲۵	۳۰	Хрузиной	Харузиной
۳۰	٦	حمد	احمد
۳۱	۲٤	Круговарот	Круговоротъ
۳۲	۳۰	بیقەرس	پیقەرس،
۳٦	۲۵	الجنلریه	الجتریه.
۳۹	۲۸	عملی	علمی
٤۰	۱٤	وعلوم	علوم.